

DEM. ABELEANU

ost Revizor școlar al județelor Vlașca și Durostor

II 3287

3287

Neamul Aromânesc din Macedonia

5184.

BUCUREȘTI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE C. SFETEA

62-64, CALEA MOȘILOR. 62-61

1916

PREȚUL LEI 1.50.

Inv. A. 4204

Inv. 3287

DEM. ABELEANU

Fost Revizor școlar al județelor Vlașca și Durostor

Neamul Aromânesc din Macedonia

— Cu o hartă a Macedoniei —

39 (= 59 : 495)

5184

LIBRĂRIE

BUCUREȘTI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE C. SFEȚEA

62-64, CALEA MOȘILOR, 62-64

1916

BIBLIOTECĂ UNIVERSITĂȚII
COTA..... 3287.....

RC 17/04

B.C.U. Bucuresti

C5184

Biblioteca Fundației Carol I

8/IV/916 Dem. Abeleanu
Gurgui.

Domnului

Jon C. Grădișteanu

Președintele Societății de Cultură Macedo-Română

*Dedic această modestă lucrare,
în semn de recunoștință pentru zelul
necurmat, ce depune întru apărarea
Românilor subjugati.*

DEM. ABELEANU

PREFAȚĂ

Mai toate războaiele au avut un pretext aparent și un motiv ascuns.

Războaiele din peninsula balcanică, au avut ca pretext liberarea popoarelor creștine, iar nu subjugarea lor.

Astăzi, când cunoaștem tendințele de întindere teritorială ale popoarelor balcanice, și din care se vede clar că există o contradicție flagrantă între motivele de declarare a războiului și tendințele ascunse, cari constituiesc adevărata cauză a războiului; și fiindcă în urma nenorocitului războiu actual, așezări noi se vor stabili, și rectificări noi se vor face, va trebui să se ia în desbatere și soarta Aromânilor din Macedonia.

Prin tratatul dela București, n'a fost propriu zis — fixată și garantată soarta — Aromânilor; ci, tot ce s'a putut dobândi pentru ei, au fost numai niște simple promisiuni, pentru un tratament mai omenesc, decât cel de sub trecuta administrațiune turcească, a acestei părți a neamului nostru, împărțită ea însăși acum, între regatele balcanice în noua lor formațiune.

Dar acum, când și această chestiune, ca și toate celelalte, cari în complexul lor, formează marea „Chestiune a Orientului”, se pune din nou în discuțiune, astăzi cu armele — mâine la masa verde — România trebuie să

fie vigilentă și să repare greșala dela 1913, când a semnal sentința de moarte a Aromânilor, cedându-i ca pe o marfă de schimb popoarelor balcanice, bazându-se numai pe simple promisiuni, pentru un traiu mai bun.

În numele Aromânilor, amenințați în dezvoltarea lor etnică, România trebuie să vorbească și să pășească astăzi cu toată energia.

Ea trebuie să vorbească sus și tare Europei apusene, care și-a asumat de mult dreptul de a apăra neamurile apăsate, deci și pe Armâni.

Ea trebuie să vorbească și asupraitorilor de azi din Balcani, cari și-au uitat vitregia zilei de ieri; iar când glasul său nu poate linișți turburarea, atunci Statul român își poate arată și ascuțișul sabiei sale, căci România, nu este numai un Stat de ordine și de pace la gurile Dunării, ci ea este totdeauna santinela trează și vitează a Latinității și a umanității în Orient contra barbariei balcanicilor de alt neam.

Autorul.

NEAMUL AROMĂNESC

Importanța lui.

Intre Balcani și ultimile ramificațiuni ale Pindului, și dela porțile Constantinopolului pâră la marea Adriatică, trăește în niște „cuiburi de vulturi”, pe munți, o populațiune aromână de 800 mii suflete, cari timp de atâtea secole, a izbutit să-și păstreze, ferit de orice amestec, caracterul comun cu al românilor din Dacia Traiană.

Noi îi numim *Români Macedoneni*, dela provincia Macedonia, locuită de ei.

Românii însă de acolo, se numesc pe sine astfel : Grupul Fârșeliot și cei din Albania, se numesc *Români*; iar ceilalți din Macedonia, Epir, și Tesalia se numesc *Aromâni* sau *Armâni*, și iată pentru ce : Românul macedonean pune în general vocala *a*, înaintea cuvintelor, cari încep cu consoana *r*, spre a le îndulci.

Astfel, din cuvintele : *roșu, rău, râu, lătră, răbdare*, ei zic : *aroșu, arău, arâu, alatră, arăbdare*. Tot asemenea din : *Român*, au format *Aromân* și prin eliderea vocalei *o*, face *Armân*. Deci : *Român = Aromân = Armân*.

Celelalte națiuni dau diferite numiri Românilor Macedoneni. Turcii îi numesc *Vlah* sau *Olah*, Alba-

nezii îi numese *Vălă*, adică : „*frate*”, Grecii le zic : *Vlahi* și în batjocură : *Cușovlahi*, după cum și noi îi numim pe Greci *Cașaoni* ¹⁾.

Când Slavii au venit în Peninsula Balcanică, au găsit pe *Vlah*, care și atunci reprezintă stratul cult al Peninsulei. De aceea, în semn de admirație, l-a numit *Sin-Țar*, adică : fiu de împărat, fiul Romei.

Istoricii ne spun că o singură masă unită și uniformă s'ar fi întins dela Carpați până la ultimele ramificațiuni ale Pindului, și dela Marea Neagră până la Adriatică, dacă puhoiul Slavilor, nu s'ar fi interpus, tăind în două poporul românesc.

Acestei despărțiri se datorese deosebirele ce există astăzi în graiul românilor de dincoace și al celor de dincolo de Dunăre, Aromânii sunt pentru românii din regat, o clientelă firească în Peninsula Balcanică. Și nu este lucru de nimic a avea cineva o clientelă peste granițele țării sale. Căci să ai și aiurea o populațiune românească, care să cugete, să simtă ca tine și să trăiască din viața ta sufletească, aceasta este de un folos neprețuit.

Importanța Aromânilor pentru românii din regat nu este numai culturală, ci și politică. Culturală nu mai încapе vorbă. Suntem prea puțini noi Românii pe suprafața pământului, ca să putem pierde voicși dela cultura românească, măcar o jumătate milion de români.

Importanța politică este și mai mare. Grație existenței Aromânilor, se transformă pentru noi în datorie, cecece de altfel ar fi numai în drept.

Importanța relativă a neamurilor nu se statornicește numai prin număr. Chiar acolo, unde Aromânii

1) Dem. Abeleanu, Geografia Turciei Europene din 1905.

sunt în minoritate, nu începe îndoială, că ei formează pătura diriguitoare, că ei înfățișează averea, că al lor este comerțul și industria, că ale lor sunt orașele.

Dacă este adevărat că conștiința lor limpede despre

† Mitropolitul Andrei Baron de Șaguna.

naționalitatea lor românească, este de dată recentă; nu este mai puțin adevărat că niciodată nu s'a rupt comunicația între ei și noi.

Românii au primit totdeauna o imigrație aromână,

că în mare parte burghezia din țara românească a fost și este alcătuită din ei, și că elementul aromân a jucat un rol mult mai mare în dospirea societății române moderne, decât credeam noi acum 30—40 de ani, când îi confundam cu Grecii.

Din acești imigranți au ieșit și căpitenii de ale neamului român, și nu numai în regat, dar lucru curios, care dovedește unitatea noastră națională — și peste Carpați, precum Mitropolitul *Andrei Baron de Șaguna* — omul, care a dat Românilor ardeleni frumoasa lor organizare bisericească, care a servit și servește drept o autonomie românească, eră Armân din Macedonia.

Tot armânesc este neamul Mocionilor, al acelor cari au închinat atât pentru ajutorarea culturii românești, încât unul din istoricii noștri, într'o lucrare pe care le-o dedică, pe când eră încă în Banat, îi numiă „*Mecenașii Românismlui*”.

Neamul Armân atât de important din punctul de vedere cultural, politic, economic și ostășesc, a fost sacrificat chiar de frații săi, prin tractatul de pace încheiat la București în 1913. Românii, în loc să prevadă o Macedonie autonomă, după sistemul Cantonelelor Elvețiene, căci numai aceasta eră garanția popoarelor subjugate, spre a se putea desvoltă în liniște și să-și păstreze intact individualitatea lor etnică; au sfâșiat-o, împărșind pe Armâni ca o pradă, Grecilor, Sârbilor și Bulgarilor.

Ce dureros pentru noi Armânii, văzând că în loc de libertate, ni se schimbă jugul turcesc, sub care ne bucuram de multe privilegii, prin jugul nesuferit al Grecilor, Sârbilor și Bulgarilor.

Suntem, dar, în dreptul nostru să protestăm cu ultima energie în contra acelei politici, care ne-a tratat ca pe o mărfa de schimb sau compensații teritoriale.

Origina și nașterea Aromânilor.

După ocuparea Albaniei și a Epirului de către pretorele Aniciu, și a Macedoniei de către consulul Paul Emiliu la 168 a. Cr., au fost așezate în aceste părți colonii romane, mai cu seamă în Epir, Etolia și Acarnania, unde toate orașele au fost dărâmate și din care un mare număr de familii au fost transportate în Italia, din ordinul Senatului roman.

Războaiele ce trebuiau să poarte Romanii, pentru a supune pe Macedoneri, Epiriați, Etolieni și Acarnanieni, au determinat Senatul roman să colonizeze cu o populațiune latină trecătorile periculoase ale muntelui Pind.

Organizați militărește de Roma, ei duceau la munte o viață militară, după cum se vede aceasta cu puțin mai în urmă, la 1790 și 1821, când sub numele latin de „Armatoli” (oameni armați), purtau războaie pe uscat pentru independența lor. Romanii, odată stăpâni pe aceste trecători, puteau să țină sub stăpânire lor Macedonia și Epirul.

Roma a colonizat tot șirul munților Pind, cu o populațiune adusă din Italia, populație care trebuia să fie în mare parte ocupată cu păstoria, pentru a putea să se acomodeze cu felul terenului ce le-a fost dat să păzească.

Aceasta este atât de adevărat, că însuși Titu Liviu și tradiția populară spun că Pcmpeiu, cu o sută de ani în urmă, a recrutat o legiune întregă dintre veteranii ce fuseseră stabiliți în Macedonia.

Poporul roman din Macedonia și Epir a devenit mai numeros prin curentul imigrațiunii către aceste părți, după moartea lui Cesar, prin stabilirea numerșilor funcționari.

Dar, ceeace a făcut ca acest popor să se mărească mult, au fost două evenimente de cea mai mare importanță istorică.

Se știe că în fața năvălirii popoarelor barbare în Dacia, împăratul roman Aurelian, neputând rezistă, mută în anul 271 d. Cr. pe malul drept al Dunării legiunile romane împreună cu numeroase colonii stabilite mai înainte, în Dacia, de către Traian.

În Mesia, unde elementul roman eră dejă numeros, s'a găsit împins spre sud, de romanii cei noi veniți din Dacia.

Patru secole în urmă, cu venirea Slavilor în această parte, în secolul VII, o parte din populația romană, împinsă de către noi năvălitori, se duse de se stabili spre sud, la muntele Hemul (Balcani), pe când cealaltă parte, mai cu seamă cea care ocupă Serbia actuală, se îndreptă spre sud și se întinse asupra Macedoniei, Epirului, Albaniei, Tesaliei și Greciei, unde se amestecă cu coloniile romane din catena Pindului.

Din amestecul acestor două elemente de origine latină, s'a născut *poporul Aromân din Macedonia*.

Armânii, stabiliți în Balcani și unindu-se cu Bulgarii, fură groaza împăraților Bizantini. Aceasta s'a întâmplat sub domnia Asanilor, cari au scris o pagină glorioasă în istoria Peninsulei Balcanice. Împăratul Isac Anghel, voind să pună un bir asupra numercașelor turme de oi ale Aromânilor, cari au fost singurii posesori, aceștia refuzară a plăti și conduși de două căpetenii ale lor, anume: frații Petru și Asan, cari au dat semnalul răscoalei, atraseră în cursă armatele bizantine în trecătorile Balcanilor, năvăliră în Tracia și Macedonia și se făcură stăpâni pe tot teritoriul dintre Dunăre și Pind și formară regatul Româno-

Bulgar sub dinastia Asanilor, care fu spaima Bizantinilor.

După asasinatul succesiv al acestor doi frați : Petru și Asan, urmă Ioanițiu, care purtă gloria armelor așa de mult și bine încât Papa Inocențiu III, îi adresează o scrisoare foarte curtenitoare, spunându-i că este de origină romană.

După ce repurtă asupra Latinilor o victorie strălucită la Adrianopol, unde căzu captiv însuși Balduin de Flandra, căpătă un renume strălucit. El muri asasinat la sediul orașului Salonic. Sub urmașii săi, imperiul Româno-Bulgar merge spre decădere.

Elementul arcman din Balcani, cu Ioanițiu, încetează dinastia națională și el emigrează în parte spre sud și desnaționalizarea sa, se accentuează din ce în ce sub influența slavă.

Aromânii din Pind.

Catena Pindului, colonizată de Romani, fu invadată în secolul VII de o nouă populație romană, care fugind înaintea puhoiului slav, se întinse în Macedonia, Albania, Epir, Tesalia și Grecia. Restul coloniilor romane, cari au rămas în aceste părți, s'a amestecat cu noua populație, având aceeași origină și aceeași limbă.

Din amestecul acestor două elemente de origină latină s'a născut poporul român din Macedonia. Cronicarul bizantin *Chalcocondylas* zice : „*Munții Pindului sunt locuiți de Vlahi, cari vorbesc aceeași limbă ca și Dacii, ce locuiesc pe malurile Danubiului. Ei se numesc între sine : Vlahi*”. Acelaș cronicar spune că *Vlahii locuiesc Tesalia, Pindul, Laconia, muntele Taigel și Tenar.*

Cronicarii : *Nicetas, Choniales, Pachymere, Kekau-
menos*, etnografii străini ca : *Leake, Pouqueville, Ka-
nitz, Thunmann, Lejean* și alții, precum sunt și au-
tori greci chiar cari scriau la o epocă când conștiința
națională, nu dase semne de viață la Aromânii din
festul imperiu turecesc, sunt toți în unanimitate a re-

Aromâni din Samarina (Pind).

cunoaște această comunitate de origină și limbă între
aceste două trunchiuri ale rasei romane, despărțite
între ele prin atâta distanță, în care trăesc popoare
slave, cari n'au nici o legătură de rassă și de limbă cu
națiunea română.

A. Rangabe, cel mai eminent om de stat și erudit

al Greciei moderne, ex-ministru al Afacerilor străine, Trimis Extraordinar și Ministru Plenipotențiar la Paris și Berlin, scria la 1856 în Revista „Pandora” din Atena, următoarele relativ la Valahi (Aromâni) :

„Când zice cineva azi la Atena Armân sau Vlah, se înșeleg acei meteori cari apar din timp în timp la nordul Greciei și aruncă asupra frumosei noastre țări ploaia darnică a câmpurilor Danubiene, și noi uităm că între noi în Atica chiar și în alte ținuturi grecești sunt alăția Aromâni cari constituiesc o mare parte din locuitorii acestor ținuturi și merită din multe puncte de vedere atențiunea noastră.

„Aromânii din Grecia, Macedonia, Epir și Tesalia sunt colonii venite din România. Accasta se vede nu numai dela numirea lor comună și dela limba lor, dar mai ales dela numele lor de Megalo-Vlahi (Marii Vlahi), nume dat Aromânilor din Pind”.

„Comparând figura, statura și caracterul lor, se vede că ei sunt de origină latină. Aromânii cari locuiesc azi Grecia, Tesalia, Epirul și Macedonia sunt mai mult de 600.000.”

E. M. Cousinery, ex-consul al Franței la Salonic la 1831, spune în cartea sa : „Călătorii în Macedonia”, că Vlahii sunt foarte numeroși în Macedonia și mai numeroși în Pind. Ei vorbesc o limbă latină, și când cineva îi întreabă ce sunt? Ei răspund cu sfială : Armâni.

William Martin Leake, un scriitor englez (1814) zice : Vlahii ocupă centrul Macedoniei, Tesaliei, și aproape tot Pindul, formând trei grupe principale.

Englezul Henry Holland, vorbind despre diferitele neamuri cari au locuit Epirul, zice în 1811 :

„Chiar din sec. X, avem motive să credem că aproape toată Grecia, era ocupată de felurite triburi de obârșie

slavă, cari au contribuit la schimbarea numirilor și la stricarea limbei. Printre aceste triburi se găsiă și un popor foarte curios, care există și astăzi într'un număr considerabil, păstrându-și toate particularitățile de limbă și toate obiceiurile, între coastele muntoase ale Epirului și ale Macedoniei. Aceștia sunt Vlahii, al căror dialect, conținând un mare amestec de cuvinte latinești, ne îndeamnă să referim origina lor, coloniilor romane așezate în Dacia și Mesia de către Traian și succesorii săi."

„Vlahii erau așa de războinici că adescori amenințau chiar Imperiul, însă urmașii lor de astăzi sunt de o rassă pacinică, nevătămătoare și dată mai mull păstoritului."

Pouqueville, celebrul Consul al Franciei la Ianina, în timpul lui Ali-Pașa, a cărui imparțialitate nu este pusă la îndoială de nimeni, scrie următoarele :

„Marii Vlahi, cari locuesc în zilele noastre înălțimile muntelui Pind, precum și acelea ale cantonului Malacași și Aspropotam, se pretind că sunt descendenții armatei lui Pompeiu, care s'a refugiat în munșii Tesaliei, după bătălia dela Farsala”.

„Alții dintre ei, cred că sunt o colonie ieșită dela Abruzzi, și că Armânii dela Aspropotam se numesc Bruzzi-Vlahi.”

„In fine, aceeaș opinie este comună la Vlahii Perrhebieni, cari locuesc Meșova (Minciu), o parte din cantonul Zagori, Livadia, Atica și cari se găsesc până în Morea.”

„Pentru triburile Vlahe, vecine cu Parnasul și Cefisul din Focida, ele pretind că au o origină comună cu Marii-Vlahi, și toși în general se numesc cu mândrie : Aromâni sau Armâni.”

„Nu știu precis la ce epocă s'au stabilit Vlahii în

Pind, nici pentru ce Grecii îi numesc Marii-Vlahi (Megalo-Vlahites)."

Cu toate acestea, prima parte a acestei probleme se rezolvă dacă admitem ca probă versiunile lor populare : că aceasta datează din cea mai înaltă anticitate.

Vorbind de Haliki, antica Haliki, situată în vârfulurile cele mai înalte ale Pindului, acelaș autor scrie :
„Haliki sau Halki se compune din 300 familii de Armâni, foarte săraci, dar foarte ospitalieri. Cu toți Aspropolamiții, ei se preînd de origină romană, și se numesc Bruzzi-Vlahi.

„M'au asigurat că moșii lor purtau încă acum o jumătate de secol o pălărie de postav ¹⁾, iar ca vestmânt aveau haina păstorilor din Lașiu."

Chiar dacă n'am avea probele cronicarilor bizantini și a celorlalți cronicari străini, totuși, — limba — care este principalul semn distinctiv al unei națiuni, este destul ea singură, să ne dovedească comunitatea originii între Macedo-Români și Daco-Români.

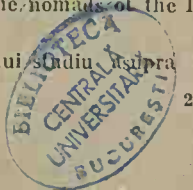
Nu mai vorbim de alți învățați, străini atât de neamul nostru, cât și de cel grecesc ca : *Friederich Dietz, Friederich Miclosich, Gustav Weigand, Adolf Zanner* și alții, cari au scris și au dovedit că Armânii din Pind — descendenții vulturilor cohortelor romane — sunt aceiaș cu Românii din Dacia, având aceeași limbă, aceeași obiceiuri, aceeași fire, în sfârșit acelaș fundament etnic ²⁾.

1) La felul cum poartă locuitorii din jud. Muscel din România.

2) *A. J. B. Wace et M. S. Thompson, The nomads of the Balkans, Methuen et Comp. Londres, 1914.*

Acesta este titlul celui mai recent, al unui studiu asupra Românilor din Balcani.

Abeleanu.

5184

Principatele Aromânești din Pind.

Românii din Mesia, împinși de barbari spre sudul Peninsulei Balcanice, s'au stabilit în diferite părți ale Macedoniei, unde au găsit numeroși consângeni de ai lor, stabiliți acolo de pe timpul cuceririi romane.

Grosul acestei noi populații s'a lăsat mereu spre sud, către Pind, ocupând tot masivul acestui munte, precum și o bună parte a Albaniei, Epirului, Tesaliei și chiar Greciei propriu zise.

Noii veniți au format mult timp cu coloniile republicii majoritatea zdrobitoare, dacă nu totalitatea populației acestor țări ocupate.

Nu se știe exact timpul în care o parte din Vlahii Pindului s'au constituit în stat autonom, nici dacă s'au constituit în principate deosebite dela venirea lor în aceste părți sau cu câteva secole mai în urmă.

Este constatat, că coloniile romane stabilite de mai înainte în Pind, aveau o organizare proprie, după chipul metropolei.

Fără îndoială, că în Italia, colonia romană nu trecea de trei până la patru mii de locuitori. Dar, afară de

mânilor — Aromânilor — din Peninsula Balcanică, datorit penci celor doi Englezi, *A. J. B. Wace et M. S. Thompson*.

Acest studiu istoric este cel mai conștiineios din câte s'au scris, prin faptul că autorii, în perseverența lor extraordinară, au ținut să viziteze pe Aromâni la ei acasă, învățându-le limba, studiindu-le moravurile și datinele, însoțindu-i în ocupațiile lor de iarnă și de vară, locuind cu ei laolaltă doi ani de zile de-arândul în orășelul cel mai mândru din Pind, *Samarina*, identificându-se cu Aromânii.

Autorii englezi, *A. I. B. Wace et M. S. Thompson*, vorbesc în perfecție dialectul aromânesc, în special cel din *Samarina*, și în partea locului sunt cunoscători sub denumirea de: „*Oaie Tunsă*”, aromânii neștiind englezește, nu au putut niciodată să pronunțe exact și corect numele lor.

Italia, colonia romană nu trebuia să fie numai un model al metropolei, ci ea trebuia la nevoie să se poată susține și să primească ajutorul trimis dela mama sa (alma mater).

Este indiscutabil, că Roma nu putea ocupa în mod solid, meteorele Pindului, fără a stabili în Epir, în Tesalia și în munți, un număr considerabil de colonii, și a stabili politicește între ele o legătură, pentru a se putea susține la sud contra Grecilor, iar la nord contra Macedonenilor și Albanezilor.

*

Coloniile romane formau în vârful Pindului un fel de *Toparchie*, adică : un *Stat mare*, format din reunirea mai multor state mici, care după *Pachimere*, se întindea la nord până la *Berroe* (Veria), iar la sud până la *Zeitun* (Lamia), și purta numele de *Valachia Mare*.

Este sigur, că aceste principate existau încă din sec. XII, și erau deja în toată puterea lor, căci cronicarii bizantini, francezi și alții, vorbesc de două principate, pe cari le numesc : *Megali Vlahia* (Valachia Mare și *Micra-Vlahia* (Valahia Mică).

Valachia Mare cuprindea în sec. XII : Tesalia, Fotida, Pelasgiotida și Locrida, având ca orașe principale : Elasona, Larisa, Tricala, Domoco, Farsala și Patragie.

Valachia Mică cuprindea : Epirul și Tesproția, având ca orașe principale : Durazzo, Berat, Arghiro-Castro, Arta, etc.

Cronicarii spun că în acest timp era încă un alt principat aromân, coprinzând Dolepia, și regiunea ocupată chiar azi de o populație armână numeroasă,

precum : Meșova (Minciū), Săracu, Calarite și regiunea Zagori.

Acest principat se numia : *Valachia Superioară* (Anc-Vlahia).

Privilegiile Aromânilor din Pind.

Aromânii aveau documente dela Curtea Bizantină, încă dela 1343, când au primit ca prefect pe Ioan Cantacuzino, fratele împăratului, în virtutea cărora se bucurau de multe drepturi.

Când Turcii au venit în Europa au cucerit puțin câte puțin toată țara locuită de Armâni.

Armânii au avut prudența să se supună Sultanului, obținând o capitulațiune care le-a ușurat traiul lor mai mult decât al celorlalți supuși (raiale).

Deși Aromânii se bucurau sub Baiazet de vechile lor drepturi și libertăți, în schimbul unui tribut; aceste drepturi au fost recunoscute și întărite de *Murad II* (1422—1451), care, după ce a transformat *Elada* în pașalâc turcesc, s'a întors în *Valachia-Mare*, unde Armânii au încheiat cu Sultanul *Murad*, prima capitulațiune prin care au căpătat următoarele privilegii :

1. *Ei aveau dreptul de a se administra ei înșiși în interior, sub răspunderea propriilor lor capi.*

2. *Justiția în comunele lor va fi făcută de către un consiliu, compus din șefii și notabilii lor, afară de cazuri mai mari, unde trebuia să asiste un judecător (cadiu).*

3. *Politia în interior și paza hotarelor lor se va face chiar de Valahi.*

4. *Nimeni nu se va amesteca în afacerile lor religioase.*

5. Ei erau scutiți de impozite; însă ca semn al vasalității, Valahii trimiteau anual un peșcheș (dar, ploccon) Sultanei Valide.

Acest peșcheș nu-l vărsau în casa fiscului, ci-l trimiteau prin căpitanii lor, deadreptul Sultanei Valide (Mama Sultanului), care eră protectoarea lor, și la care făceau direct orice reclamă până în timpul lui Ali-Pașa.

Acest prezent eră mai mult un act de vasalitate decăt un tribut de servitute.

Grație acestei semi-independențe, care eră mai mult de cât un fel de autonomie comunală, Arcmâni au putut să-și desvolte liberi calitățile și apitudinile lor și să ajungă cu încetul sub dominațiunea otomană, la o stare materială de invidiat, ceea ce nu se vede la ceilalți supuși.

Căpitănatelile și Armatolii.

Macedonia, Epirul și Tesalia au fost împărțite în 14 căpitănatelile. Aceste căpitănatelile, ce existau înainte de urcarea pe tron a lui Soliman Magnificul, au fost o organizație militară, menită să apere teritoriul Macedoniei de incursiunile dela nord și dela sud.

Căpitănatelile coprindeau parte din Macedonia: Veria, Servia, Elasona, Grebena și Amer, o parte din Tesalia: Olimpul, Mavrovuni, Lachia, Agrafa, Patragic și Malacași. În Etolia coprindeau: Venetic, în Acarnania: Xiromeri, iar în Dorida: Lidorichi.

Cu timpul, numărul căpitănatelilor s'a înmulțit, iar funcțiunea devenită ereditară, s'a prefăcut în centrul de grupare a celor mai nobile și mai însemnate familii aromâne.

Căpitănamele erau ținuturi militare, conduse de un șef al lor, numit *Căpitan*, ai cărui soldați purtau numele latin de *Armatoli*, adică oameni armați.

Ei erau datori să mențină ordinea și liniștea în co-

Căpitan Chițu Giavela.

mune, orașe și prin trecătorile munților. Căpitanul era pus la dispoziția Pașei ce era în apropiere. El trebuia să însoțească armata turcească în trecerea sa prin căpitănie.

Armatoli.

Sultanii au recunoscut de multe ori prin rescripte imperiale aceste drepturi acordate Aromânilor de către Sultanul *Soliman Magnificul*.

Armatozii erau datori să asigure viața și liniștea locuitorilor. Ei erau jandarmii Statului. În schimbul

Căpitan Ioan Gura.

serviciilor aduse ci nu plăteau nici un bir. În mâinile căpitanilor nu era numai justiția militară, ci și justiția civilă și autoritatea morală.

Semnul investituri unui căpitan era : o sabie care se transmitea din generație în generație.

Armele *Armatolilor* erau : o armă, o sabie, un pumnal la brâu și o cartușieră (pălăști) de aramă. Cele de lux erau de argint. Căpitaniii purtau și plăci concave de argint, care le servcă ea un scut la lupte. Fiecare căpitan avea câte un armatol de încredere, care purtă o călimară de argint, semnul distinctiv al calității de secretar. De multe ori se adunau la un loc mai multe corpuri de armatoli, pentru a întreprinde o mare expediție.

Căpitaniii erau cum au fost Domnii din Valachia și Moldova, cu singura deosebire că căpitănatetele erau mai mici.

Recunoașterea căpitanilor eră supusă la aceleași formalități ca și pentru Domnii din România. Chemarea unora dintre căpitani la Constantinopol și uciderea lor acolo, sau asasinarea în provinciile lor, dar mai cu seamă la reședința lor din provincie, căci în locul unde domniau căpitaniii cu greu îndrăzneau eei trimiși din Constantinopol, să execute asasinarea ; toate acestea se practicau ea și în România.

Ceeace deosebește pe Căpitaniii Armâni din Peninsula Balcanică de Românii din România, este că Armâni n'au primit niciodată să aibă căpitan grec sau albanez, pe când în România, au fost numiși de-a dreptul și Greci și Albanezi.

La Armâni căpitanul eră ales din fiecare provincie, și el cerea numai recunoașterea dela Sullan.

Căpitaniii dar, erau un fel de Bei (boieri) creștini ai Sullanilor, recunoscusi peste Armâni ; și de aceea îi vedem numiși de Turci : Vlah-Bei.

Casele căpitanilor sunt și azi ca niște casteluri, și asemenea ruine se află în toate comunele aromâne, mai cu seamă la marginea comunei, sau pe locuri mai

înalte, de unde să poată apăra comuna, numite *Cule* (fortărețe).

Neamul aromânesc nu este important numai din

Căpitan Noti Bocari.

punctul de vedere politic, cultural și economic, ci și din punctul de vedere osiășese.

Această dezvoltare sub toate raporturile, nu se vede la nici un alt popor din Peninsula Balcanică.

Căpitanii aromâni, cari s'au distins în luptele lor cu Turcii, când au văzut că sunt în pericol să-și piarză privilegiile lor, sunt : *Eftimie Vlahava*, *Bucuvala*, *Hristache* și *Iristu Vlahu* din Prevezza. *Ioan Stata*,

Căpitan Odiseiu Andruțu.

ginerile lui *Bucuvala*, *Joga* și soția sa, erau cei dintâi căpitani din *Etolia*, *Odiseiu Andruțu* din *Vlaho-Livad*, *Zidru* din *Olimp*, *Foli Giavela*, *Chișu Giavela*, *Tcodor Griva*, *Noti Boccari*, *Chișu Boccari*, *Gheorghe Bociu*,

Dima Dracu, Ioan Gura și Dima Zerva din Suli. *Condoiani* din Neopatra, *Fârșeliotul Caciandoni* din Aspropotam, *Nicu Ceara* din Tcsalia, *Macri Paolo* din Grebena, etc.

Curagiul căpitanilor eră ceva proverbial. Femeile se luptau în războaie alături de bărbații lor. Astfel: *Foti Giavela*, cu soția sa, *Moscu* cu sora sa *Haida*, în fruntea a patruzeci de voinici alși, au ceupat trecătorile înguste și periculoase ce conduc la Suli și apoi având în fruntea lor pe *Haida*, sora lui *Foti Giavela*, și urmată de o ceată de femei și bărbați înarmați cu cărabine și iatagane, își fac drum prin armata lui *Ali-Pașa*, cemandată de cinci Pașale.

Eroinele aromâne cari au murit odată cu *Despa*, văduva căpitanului *Gheorghe Bociu*, în luptele cu Turcii sunt: *Tasa*, fiica *Despei*, *Nașa*, fiica *Tasei*, *Mara*, fiica *Tasei*, *Despa* a doua fiică a *Despei*, *Chișa*, a treia fiică a *Despei*. *Cola*, fiul *Chișei*. *Sofa*, nora *Despei*. *Chișu*, fiul *Sofei*, și *Panaga*, a doua noră a *Despei*.

Foti Giavela eră energie și devenise foarte autoritar, încât Sulioții, în loc să depună jurământul în numele lui Dumnezeu, jurau pe sabia lui, zicând: „*Dacă mint, sabia lui Foti să-mi curme zilele*”. „*Macă zic minciuni apala al Foti s-mi talie zilele*”.

Rolul căpitanilor aromâni a fost de mare importanță și în revoluția greacă dela 1821 și 1854.

Printre cei cari s'au distins cu această ocazie sunt:

Marcu Bocari, apărătorul orașului *Misolonghi*; *Tcsalianul Riga Fercos*. Acesta s'a născut la 1752 în satul aromân *Veleştin* (*Fère*) și fu premergătorul libertății. Născut poet și dotat cu calitățile lui *Tirteu*, a lui *Pindar* și a lui *Demostene*, ajunse în urmă filolog și geometru. El a compus diferite cântece răs-

boinică și imnuri patriotice, a făcut Harta Turciei Europene în douăsprezece tablouri, o lucrare determinată, dar bine executată. A publicat ziare și a făcut traduceri de diferite exerciții militare, cu unicul scop

Căpitan Foti Giavela.

pentru independența Greciei. Sosi în București la 1790. El cunoștea bine limba greacă antică, limba franceză, italiană și germană. El adresa din București, unde era profesor de limba greacă, armatolilor

aromâni din Epir și Tesalia, renumitul cântec : „*Aideși, copii ai Elenilor*”, care este și astăzi Marseilleza poporului grec.

Alți căpitani mai sunt : *Cionga, Diac, Bajdechi, Jaca, Cătarăhea, Ioli, Dipla, Jurco, Hagi Bira, Hagi Petro*, etc.

Privilegiile Aromânilor sub turci.

Turcii, la venirea lor, lăsară neatinse privilegiile căpitănatelor, cu scop, ca cu timpul să supună și pe locuitorii dela munte. Aceasta e cauza pentru care, pe când în orașele și satele de pe câmpii, locuite în mare parte de Greci — domnesc Turcii — și se așează cu familiile lor și zidesc giamii ; pe munții, unde sunt Aromâni, în nici o comună aromânească, nu se așează nici o familie turcească, și nu se vede până astăzi, nici o urmă de giamie.

Cevă mai mult : Căpitănatetele erau și locuri de refugiu și nu numai Turcii n'aveau voie să se așeze și să treacă prin ele, ci chiar și un făcător de rele, dacă apucă să intre pe teritoriul unui căpitănat, cră scăpat și nesusărat pentru totdeauna.

Reproducem cele scrise de istoricul grec *Aravantinos*, nu că el este mai exact decât ceilalți, dar pentru că istorisește ceea ce s'a petrecut în munții Pindului, când în disprețul capitulațiunilor armâne, guvernul imperial a înlocuit pe Armatoli prin *Cleffi*, adică : jandarmeria armână prin briganzii oficiali albanc-turci.

Pentru a slăbi corpul Armatolilor — zice *Aravantinos* — Sultanul Murad IV (Aromânii au tratat cu Murad III) le-a ridicat la 1627, privilegiu de *Derhengi* (păzitori ai trecătorilor), pe care le acordase

Sultanul *Soliman* la 1537, și a însărcinat pe Guvernatori (Valii), a încredințat Turcilor, paza strămtorilor și trecătorilor periculoase.

Atunci, Armatozii pentru a-și răzbură, s'au împărțiat pretutindeni, omorând pe Dervengii Turci, cari cădeau în mâinile lor, capturând și jefuind în acelaș timp, pe călătorii ce întâlneau.

Departate de a scădea, brigandajul s'a înmulțit așa de mult, încât Sultanul *Murad* — după chiar sfatul guvernatorului — a restabilit pe *Armatoli* în vechile lor privilegii, cu obligațiunea pentru fiecare căpitan, de a veghiă la siguranța oricărui călător ar fi cutreerat ținutul lor.

În schimbul serviciilor aduse Statului, le-a permis să perceapă un mic tribut, asupra turmelor de oi, cai, catări, etc. și asupra trecătorilor.

Atunci, urmează *Aravantinos*, *Dervengii*, adică *Cleștii*, nu mai însemnau decât hoși nesupuși, pe cari chiar *Armatolii* trebuia de aci înainte să-i urmărească și să-i risipească din tot ținutul lor.

Istoricul grec *Aravantinos*, vorbind în special de capitulațiunile orașului armănesc Meșova (Minciu) rezumează astfel originea acestor privilegii :

„În sec. XVI, zice *Aravantinos* : „Un mare Vizir căzut în disgrația Sultanului, s'a refugiat la un preot din satul *Grijani* din Tesalia, care l-a recomandat lui *Sterie Floca*, mare celnic¹⁾ din Meșova. Celnicul armăn a menajat foarte mult pe disgrațiatul Vizir, acordându-i ospitalitatea cea mai largă și tratându-l în chipul cel mai cordial.

1) Sub numele de *Celnic*, se înțelege în Pind, toți proprietarii cu mari turme de oi, herghelii de cai, etc. și cari altă dată și chiar azi în multe părți, sunt niște adevărați șefi de grupuri aromânești.

Nasica, Celnie Aromân din Pind.

„Ceva mai mult, Celnicul *Sterie Floca* a avut grije să-l țină în curent cu tot ce se petrecea la Stambul. Mai târziu, s'a produs o schimbare, la Curtea din Stambul, și Vizirul nostru a obținut nu numai iertarea, ci și-a recăpătat și vechea sa demnitate.

Vizirul, foarte recunoscător atunci către binefăcătorul său, *Sterie Floca*, l-a invitat la Stambul, unde i-a acordat următoarele privilegii, întărite printr'un firman (decret) imperial, pentru orașul său *Meșova* din creerii Pindului.

Iată aceste privilegii :

1. *Imașurile (livezile) ce posedau Armânii din Meșova, Tesalia, Epir și Macedonia, pentru pășunatul turmelor lor, și desemnate conform indicașiunilor lui Sterie Floca, trebuie să rămână neatinse.*
2. *Armânii din Meșova își vor păzi frontiera și locurile periculoase din ținutul lor și nici un funcționar turc nu va putea locui în Meșova.*
3. *Întreaga comunitate a Meșovenilor, nu va plăti guvernului imperial anual, decât suma de : 113.000 aspri, adică : 941 piastri, ceea ce fac aproape 200 lei.*
4. *Orice persoană de orice religie și condiție, ar fi, care se va refugia în districtul Meșova, și oricare ar fi motivele pentru care s'a refugiat acolo, nu va putea fi niciodată urmărită și reclamată de nici o autoritate.*
5. *Oricare Musulman va trece prin districtul Meșova, trebuie să considere acest ținut, ca pământ sacru ; și la ieșirea sa din ținut, să scoată potcoavele dela cai, ca să nu ia din această fărână nici cât negrul de sub unghie.*
6. *Din punctul de vedere religios, districtul Meșovei va fi administrat de un Exarh Patriarhal.*
7. *Politicește, Meșona va depinde de guvernatorul Negropontelui ; iar din punctul de vedere al justiției de cadiul din Livadia.*

De aceste privilegii se bucurau și comunele armâne : *Malacași, Cușuleani, Amer și Votonos*, din circumscripția Mețovei.

Aceste privilegii sunt consemnate în chrisoave împărătești, și se păstrează în catedrala din Mețova.

Parte din aceste privilegii au fost abrogate în timpul satrapului *Ali-Pașa*, parte în urma revoluției dela 1854, când Aromânii din Mețova, instigați de agenții guvernului elen, au luat pentru prima oară armele, în contra dominațiunii legitime a Sultanului, sub căpitanul *Griva*.

Ga vestigiu al acestor privilegii, subsistă până la 1913, numai autonomia Mețovei din punctul de vedere religios, și aceasta se explică prin faptul că nu jicniă întru nimic drepturile de suveranitate ale Sultanului.

Alt orășel pur armânesc, unde au existat asemenea privilegii este *Perivoli*. Ele au subsistat până la 1856, când au fost abrogate sub cuvânt că un notabil din *Perivali*, anume *Gogu Mișu*, s'ar fi pretat intrigilor grecești în contra împărăției otomane.

Iată ce spune *Pouqueville*, Consul al Franciei la Ianina, pe timpul lui *Ali-Pașa* :

„*Armânii din Epir și Tesalia au fost singurii dintre toate popoarele din Peninsula Balcanică supuse dominațiunii otomane, cari au știut să conserve până la începutul secolului XIX, un fel de semi-independență, din toate punctele de vedere, grație privilegiilor, ce au obținut dela cuceritori, care le asiguraseră o frumoasă independență națională.*”

„*Armânii au putut, grație privilegiilor obținute, să conserve intact în munții lor inaccesibili, tezaurul naționalității lor, credința și moravurile lor curate.*”

Comuna Perivoli din Pind.

Suprimarea privilegiilor Aromânești.

Privilegiile acordate Aromânilor din Pind, de Sultanul *Mahomed II* și confirmate de *Soliman Magnificul*, au fost în ființă până la începutul secolului XIX, când s'au suprimat de Ali-Pașa de Tepelen, satrapul Ianinei, nu prin arme, ci prin viclenie și corupție.

Aromânii pe tot timpul cât s'au bucurat de privilegiile lor, conservară un fel de *gubernământ autonom democratic*, trăind nevătămați și nesupărați; pe când vecinii lor de aceeași religione, erau puși la mii și mii de nenorociri din partea Turcilor.

Această organizare a Armânilor, datează de când ei se așezară în Peninsula Balcanică, ca cuceritori și ca coloniști romani.

Când Romanii avură domnia, Aromânii erau așezați și în orașele mari de pe câmpie și de pe munte.

Când însă dominațiunea romană slăbi sub imperatorii bizantini, și nu mai domină ideea romană în Bizanțiu, și începură năvălirile barbarilor, din cauză că frânele guvernului nu se mai țineau de mâini abile și puternice; Aromânii, cari erau deprinși până atunci a domni, văzând imperiul invadat și nemai putând rezista începură a se retrage în munți și numai la munți, acolo unde deja se aflau Armâni așezați de Romani, ori unde erau trecători printre munți, și se fortificară acolo, așezându-se în locuri strategice și greu de atacat.

Toți câți au văzut orașele aromânești, rămân mirați de gustul ce au avut Aromânii aceia, cari au avut planul de a face sate și orașe pe niște coste de munți, așa încât casele par a fi suspendate.

Deși comunele aromânești par a fi suspendate, ca niște

cuiburi de vulturi pe înălțimile munților, totuși ele se disting prin edificii mărețe, spațioase, cu două și trei caturi convenabile și bine mobilate.

Curățenia ce domnește în casele lor, felul de traiu, portul, moralitatea și buna lor ospitalitate, toate acestea arată pe Aromân, la primul moment, că este mult superior oricărui alt neam din Macedonia.

Dar nu numai orașul întreg este o fortăreață, ci chiar casele sunt astfel așezate, încât una să apere pe cealaltă.

Fiecare casă la intrare, prezintă două laturi ieșite afară, de o parte și de alta a ușei, și în aceste laturi sunt un fel de găuri, pentru a turna de acolo apă fiartă asupra acelor care ar căuta să spargă ușa sau pentru a da cu pușca de acolo.

Mai înainte Armânii întrebuițau cuvintele : *Cătun* și *Castru*, în loc de sat și comună, ceeace dovedește că satele lor erau mai mult niște fortărețe militare, sau așezate pe urmele stațiunilor militare fortificate altă dată de legionarii romani.

Deci, Armânul s'a retras dela câmp la munte, împins de instinctul de conservare, pentru că și-a iubit familia mai mult decât celelalte neamuri, și nu voiă ca stând în câmpie și în lunci să fie dominat de alții.

Ceeace este bătător la ochi pentru un străin, care călătorește prin Macedonia, este contrastul enorm ce există între orașele și orașelele aromâne de o parte și orașele și comunele slave și grecești de alta.

Afară de Turci numai Aromânii sunt proprietari pe pământul ce-l locuesc.

Casele, viile, livezile, câmpiile și pădurile sunt proprietatea lor, recunoscute prin acte (tapii) de autoritățile turcești; pe cât timp mai toate satele bulgărești din Macedonia sunt moșii ale Beilor (boierilor)

turci și o mică parte aparține Aromânilor avuți; așa că Bulgarii și Grecii, în majoritate, nu sunt decât niște simplii clăcași, cari n'au dreptul de proprietate, nici asupra caselor, pe care le locuiesc.

În orice moment ei sunt la discreția proprietarilor, cari-i pot da afară din casă și din cătun.

Acelaș lucru se întâmplă și în puținele cătune grecești din Epir și Tesalia, căci în Macedonia propriu zisă nu sunt sate grecești.

Pe când Armânii duceau o viață pastorală, Slavii și grecii gemeau sub greutatea servituții, reduși ca niște servi, și ca să scape de consecințele rele ale cuceritorilor, ei au fost nevoiți să se lepede de credința lor și să îmbrățișeze Islamismul.

Dacă va străbate cineva Peninsula Balcanică în toate direcțiunile, va vedeă că Aromâni musulmani nu se găsesc, și că nicăeri Aromânii nu sunt servi (iobagi).

Se găsesc mii de Serbi, Bulgari și Albanezi cari au îmbrățișat islamismul.

Nu se găsește decât o singură comună aromână, *Nânta* din Meglenia, care s'a lepădat de credință, însă și-a păstrat limba.

Asemenea, afară de trei sau patru comune, tot din acest ținut; și un mic număr de Aromâni cari locuiesc, în câmpia Muzachia din Albania, de pe malul Adriaticii, nu se vede nicăiri; populație aromână redusă la iobăgie; pe când poporul slav și grec din fostul imperiu turcesc, sunt în majoritate niște iloți la bei (boieri) musulmani.

Caracterele Aromânilor.

Caracterele dominante ale Aromânilor sunt în număr de trei, deopotrivă de importante :

Primul este : *puritatea moravurilor*, păstrate neatinse prin atâtea veacuri de grea existență.

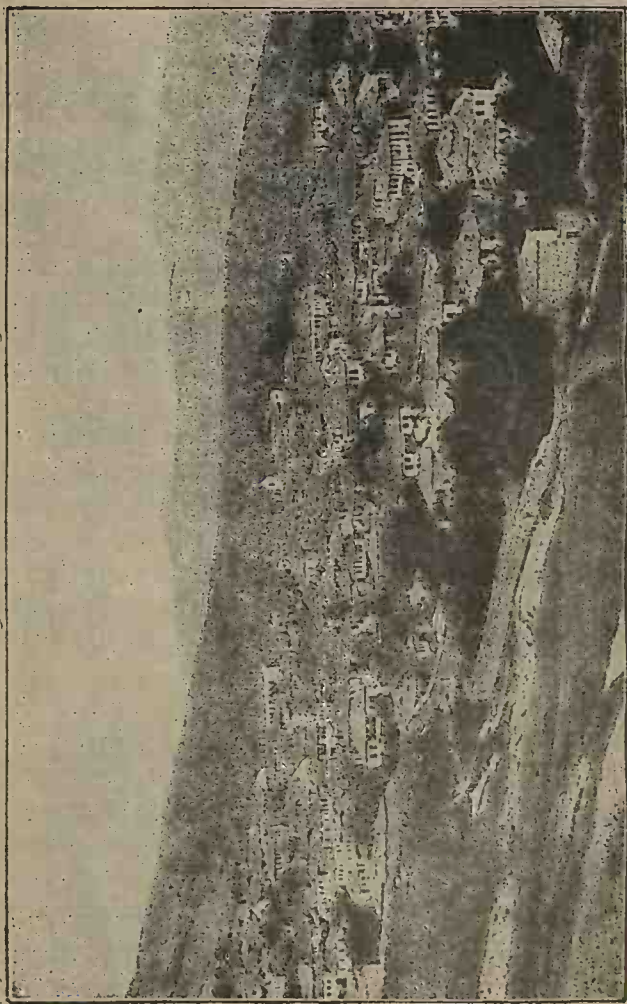
Al doilea constă în : *minunatele lor aptitudini comerciale*, ceea ce face ca o bună parte din averea peninsulei, să fie în mâinile lor.

Iar al treilea loc ei posedă un spirit foarte dezvoltat de generositate și lealitate, de unde rezultă marele lor respect pentru așezămintele de binefacere și culturale, și mai presus de toate, pentru autoritatea cărmuitoare a Statului.

Armânii sunt înzestrați cu multe și prețioase însușiri : ei sunt harnici la muncă, îndrăzneți în întreprinderile lor, viteji în luptă, răbdători în nenorociri, înțelepți în vremuri turburi ca și în timp de pace, statornici, păstrători ai spiței neamului, iubitori și curați în casă, ospitalieri, gata a-și da viața pentru familie și capabili de cele mai mari sacrificii, când se devotează unei idei.

Armânii, acest popor tenace, înzestrat cu mari virtuți casnice, culturale, economice și ostășești, și-a păstrat până în zilele noastre nu numai limba, datinele și credințele strămoșești, ci și caracterul național și conștiința clară de a fi descendent din coapsele Romei, deși mai bine de zece veacuri n'a auzit în bisericile lui nici un cuvânt în limba armânească, cu toată instrucția grecească, ce au învățat-o până ieri, el și vlăstarele lui.

Meritul cel mare al conservării limbei se datorește femeii aromâne, care a fost o păstrătoare credincioasă

Magarova, patria Dr. Dosiu.

în sânul familiei, a tuturor ccmorilor și darurilor neamului.

Severitatea caracterului lor au păstrat-o din tăria stâncilor severe, din nepăsarea bradului bătut de vânturi și din avântul vulturului cu care trăese alătura.

Grupurile Aromânilor.

Aromânii se împart în mai multe grupuri : *Moscopolenii*, *Fârșelioși*, *Grămusteni*, *Epiriași*, *Olimpiani*, *Megleniși* și ai *Scarului*.

Aceste grupuri se deosebesc prin oarecari particularități de limbă, prin ocupația lor, dar mai ales prin portul lor deosebit.

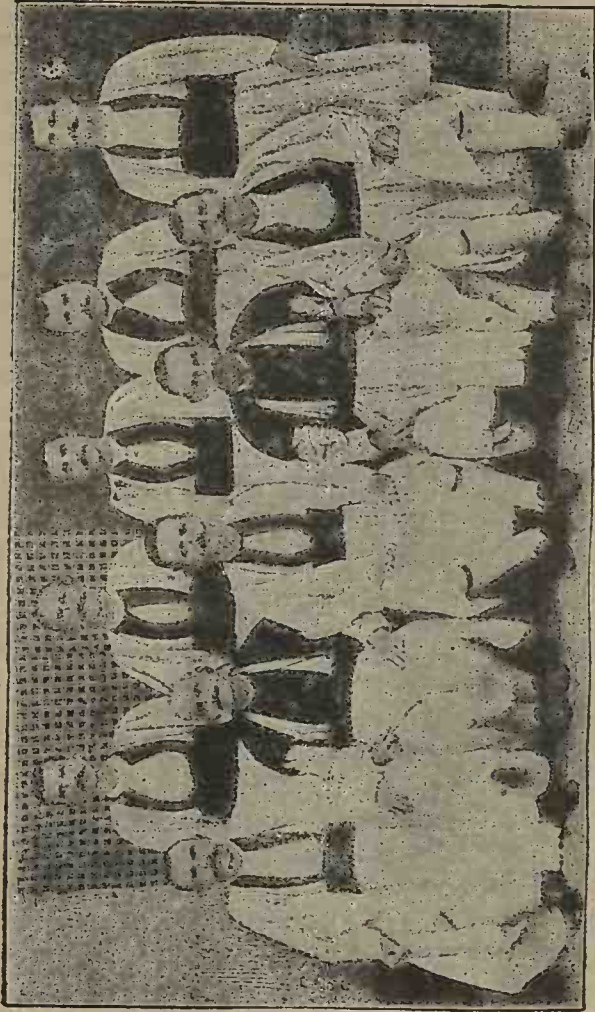
Grupul cel mai compact de Aromâni este în Pind, care este Făgărașul lor.

1. *Moscopolenii*. Acest grup de Aromâni și-au luat numele dela orașul Voscopole sau Moscopole, situat la vest de orașul Coreeaua, astăzi în decadentă. Moscopolenii au întâietatea în cultură și civilizație și vorbesc dialectul cel mai ales.

Acest grup de Aromâni au dat pe vestiții arhitecți cari au uimit lumea prin lucrările lor mărețe. Ei se mai ocupă cu comerțul și cu industria. Ei fac comerț întins în toată Peninsula Balcanică și cu cele mai însemnate porturi și orașe din străinătate, și tot ei dau pe industriașii de talent.

Afară de Voscopole, ei se află răspândiți prin Coreeaua, Bitolia, Ohrida, Resna, Iancoveț, Megarova, Târnova, Crușova, Vlahe-Clisura, Neveasta și prin toate comunele aromânești până la Scopia.

2. *Fârșelioșii*. Se zice, că ei își trag numele dela satul Frașari din districtul Ianina, iar după alții, dela o-

Fruntăși Aromâni Aydela (Pind).

rașul Farsala din Tesalia, unde armatele lui Pompeiu au fost învinse de Cezar, și apoi împrăștiate prin munți.

Fărșeliotul este robust, mândru, înalt, svelt și frumos la chip. Fruntea mare, fața ovală, ochii negri încadrați de sprincene arcuite, figura albă, pe care o colorează un sânge iute și generos, fiziorcmii din acelea cari au ceva din noblețea vulturului și majestatea leului. Ei sunt vioi, zegeri ca căprioarele, deștepți și foarte războinici.

Costumul lor este alb, iar la cingătoare poartă cușite, revolve și pistoale cu mânerle incrustate.

Nici o altă naționalitate din Peninsula Balcanică, n'are un port mai frumos decât al lor.

Femeia Fărșelictului este asemenea frumoasă la chip și cu statura sveltă, dreaptă și mândră. Ea este fată onestă, mamă devotată și soție credincioasă până la moarte, căci divorțul nu există la ea. Ea mănuește arma tot așa de bine ca și bărbatul său, când e vorba să-și apere onoarea și mândria sa.

Pe cap poartă o podoabă numită : *ciceroană*.

Ei trăesc în triburi de câte trei mii de suflete, conduse de o căpetenie a lor, numită *Celnic*, ale cărui hotărâri în chestii de afaceri și de onoare sunt fără apel și fără recurs.

Acest grup de Aromâni, cminamente păstoresc, are obiceiul de a pribegi cu turmele și cu tot avutul lor, ceea ce a făcut pe *Nicetas*, să-i numească „*Meteorii Tesaliei*”.

Îndată ce vine toamna, ei își strâng turmele, își încarcă bagajele, își iau nevestele și copiii, și pleacă către regiunile mai puțin aspre, unde mai pot găsi pășune pentru turmele lor, și întorcându-se iarăși de îndată ce vine primăvara, pe la locuințele lor, așezate pe piscurile munților.

Färşelioatä.

Iată felul cum descrie *Pouqueville*, Consul francez pe lângă Ali-Paşa din Ianina, drumul lor :

„Pe coastele munţilor, se văd turmele înaintând în coloane şerpuite. Sunetul tălăngilor dela gâtul şapilor

Ali-Paşa.

şi al berbecilor, strigătele animalelor de tot felul, vocile amestecate, premerg, însoţesc şi urmează lungul şir al emigranţilor din Pind, care-şi revarsă populaţiunea sa vărătică către luncile Macedoniei şi Tesaliei. Bătrâni flăcăi, bărbaşi şi fete, îmbrăcate cum erau în vechime

fecioarele Spartei, mamele împovărate de leagănul noilor născuși, pe cari îi poartă ca în desagi pe umerii lor, cu toșii pășesc, înconjurați de animale domestice și încărcăți cu bagaje, deasupra cărora cântă cocoșul, ceasornicul familiilor călătoare, anunțând orele nopței”.

Fărșelioții sunt foarte puțin religioși, de aceea preoții greci n’au avut asupra lor vreo înrâurire.

Unii din ei s’au stabilit pe lângă ceilalți Aromâni, prin comunele: Târnova, Magarova, Nijopole, Corceaua, Colonia, Elbasan, Berat, Premet și în Tesalia.

3. *Grămustenii*. Ei și-au luat numele dela muntele Gramos, o ramură a Pindului. Dela Gramos vine și numele comunei Gramoste, situată la poalele muntelui. Ei se ocupă cu păstoria ca și Fărșelioții, însă emigrează mai puțin decât ei. Afară de aceasta, se mi ocupă cu comerțul și cu industria.

Cei rămași în munți trăesc sub autoritatea unor șefi ai lor, numiți *Celnici*. Aceștia sunt foarte avuți în turme de oi și herghelii, și au o mare putere morală asupra locuitorilor. Grămustenii sunt neîncercători, de aceea anevoie se pot înșelă.

4. *Epiriații*. Armânii din Epir și de pe coasta o riantală a Pindului se numesc Epiriați sau Epiroți, Ei se ocupă în mare parte cu păstoria și cu industria.

Acești Aromâni sunt foarte războinici, și au jucat un rol însemnat în luptele pentru independența Greciei. Ei trăiau în schimbul unui tribut neînsemnat, și aceasta sub formă de peșcheș (dar), și se bucurau de o autonomie desăvârșită.

Firmanul comunei *Perivoli*, ce se păstrează încă, vorbesc destul de elocinte în această privință. Până la Ali-Pașa din Ianina, aceste drepturi ale Armânilor din Pind, se păstrează întregi și neatinse, respectate cu sfințenie de ambele părți.

Toate comunele aromâne din Pind sunt *Kefalochori*, cum zic Grecii, adică : pământul, locuințele și tot ce este pe el, aparțin și sunt proprietatea numai a Armânilor din comună, sau ca să ne servim de expresiunea lui Aravantinos, *comune de sine stătătoare*.

Aromân Grămustean.

Comunele aromânești sunt situate atât pe coasta orientală, cât și pe cea occidentală a Pindului și formează o masă compactă.

Orășelele și comunele locuite de ei sunt :
Furca, Paleoseli, Păzi, Armata, Breaza, Samarina, Abdela, Perivoli, Smixi, Turid, Pallin, Bozovă, Amer,

*Meşova (Minciu), Cheari, Veloni, Băiasa, Laca, Dubri-
nova, Leaşnişa, Scamneli, Vulunos, Trestenic, Grebenişi,
Doliani, Floru, Cerneşi, Macrini, Dragai, Săracu,
Calarite, Paliohori, Ianina, Prevezza, etc.*

Aromâni Epiriați.

Imbrăcămintea Epiriașilor se compune din : sa-
rică, scurtul, șipunea, ciaoreci și tâmbarea.

Sarica este făcută din dimie albă sau neagră, păs-
luită pe din afară și umplută pe dinăuntru cu ciucuri
de lână. Această haină groasă, prin care nu poate pă-

trunde apa, care se lasă la o parte când e prea cald, afară numai când intră în biserică sau la vreo ceremonie (ca toga Rămănilor), e comună la ambele sexe, cu deosebire că sarica femeilor este împodobită, cu cusături la piept și spate și este de culoare neagră.

Scurtul este o haină de forma unui bolerou foarte scurt, cu mânicele crăpate dedesupt, dela umăr până la cot și se poartă sub sarică.

Țipunea este o haină lungă fără mâneci, larg deschisă, lăsând să se vadă la piept o jiletă neagră, cusută cu mătăsuri, cu nasturi de ceaprazuri.

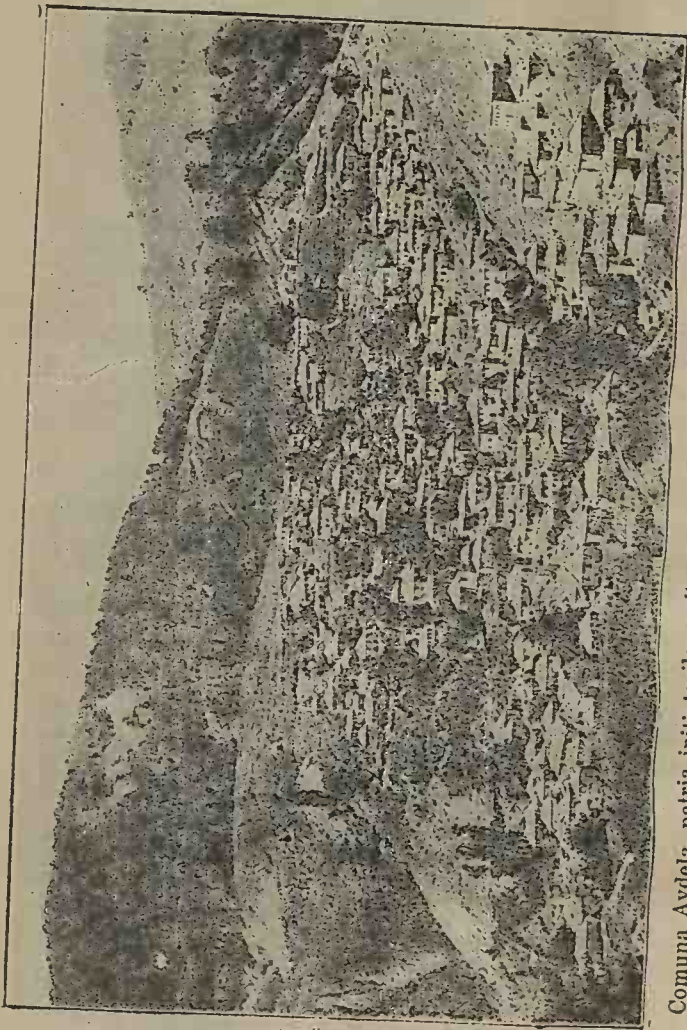
Scurtul și *țipunea* sunt de obicei, albe pentru bărbați și negre pentru flăcăi. Cămașa largă cade în cute dese peste genunchi, talia este tare strânsă cu un brâu, având dungi colorate, sau cu un brâu de cașmir.

Cioarecii sau *ișarii* se urcă până la jumătatea coapselor, încheiați cu copci și strânși cu jareșiere puse pe deasupra. Pantalonii propriu ziși, nu poartă, ci numai ismene.

Tâmbarea este un fel de manta ce se poartă numai în timp de iarnă, sau în timp de ploaie și este făcută din păr de capră (căprină).

Ca încălțăminte au opinea sau pantofii. Pe cap poartă fesul. Cei din Pind, mai ales cei cu vază, îl poartă roșu și cu ciucuri. Păstorii și cărăușii îl poartă alb de păslă sau de humbac, însă fără ciucuri.

Femeia poartă peste cămașă o jiletă mai elegantă decât a bărbatului, apoi rochia și în urmă țipunea neagră, lungă până la glesne. Este fără mâneci și ornată cu puține broderii de un gust încântător. Ascemenca fără mâneci este și șorțul negru, împodobit cu roșu. Un șorț băcător la ochiu, ascunde cămașa în despărțitura țipunei, care pe când la bărbat este ca o tunică, la femei este mai mult ca o poloneză.

Comuna Avdela, patria inițiatorilor culturai și trezirei conștiinței naționale la Aromâni: a
Părintelui Averchie, a lui Apostol Margarit, a d-lui Ioan Caragiani, Profesor
Universitar și Membru al Academiei Române, etc.

Acest șorț este prins sub o cingătoare cu paftale, acele plăci gemene de un lux barbar, uneori enorme, rotunde sau în formă de aripi întoarse. La cap, se leagă cu o hasma. Femeile umblau de obicei în trecut cu picioarele goale, afară de zile de sărbători. Blănuri nu se poartă în Pind.

Femeile sunt robuste, tenace și muncitoare. Pe

Aromâni Olimpiani.

lângă păstorie și industrie, ele se ocupă și cu *cărvă-năritul*, adică cu transportul pe cătări a mărfurilor și a produselor din interiorul țării.

5. *Olimpiani*. Acești Armâni și-au luat numele dela muntele Olimp, în vecinătatea căruia locuesc.

Ei se ocupă cu comerțul, industria casnică, precum ; țesătoria, lemnăria, păstoritul, cu culegerea sărei și cu agricultura, însă nu ca lucrători, ci ca proprietari

de pământuri (moşieri), de oarece un strat adevărat țărănesc, nu există nicăeri la Armâni, afară de cei din Meglenia.

Localitățile ocupate de acest grup sunt: Salonic (Săruna), Vlaho-Livad, Veria, Caterina, Cochinoopol, Corița, etc.

6. *Megleniții*. Megleniții sunt Armânii așezați în districtul cu acelaș nume, situat între muntele Caragiova și Vardar, și udat de râul Meglen, afluențe a Vardarului. Ei sunt muncitori, răbdători, dar cu temperament războinic. Locuiesc în comunele: Ghevgheli, Luimnița, Sirminina, Birislav, Lugunța, Oșani, Nânta, Isvor, Cupa, Țirnareca, Barevița, Boemița, Huma. *Livezi*, e locuit de aromâni veniți din *Gramoste* etc.

Cei din orașelul Nânta, sunt trecuți la islamism. Locuitorii acestui grup se ocupă cu agricultura și cu industria. Ei sunt scurți la vorbă și scârțuitori.

7. *Seresenii*. Acești Armâni locuiesc în orașului *Seres*, și pe toată valea, udată de raul Struma, fiind absolut stăpâni pe defileurile: *Rupel* și *Cresna* Vlahi, udate de acest râu.

Bărbații sunt renumiți prin voinicia lor. Ei sunt mândri și vioi, bine făcuți, deștepți și cutezători. Pe lângă păstorie, se mai ocupă cu industria și cu comerțul, care este exclusiv în mâinile lor. Femeile și fetele sunt svelte și frumoase. Se disting prin frumusețea și calitățile lor de bune gospodine.

*

Pe lângă ramurile de Aromâni enumerate mai sus, trebuie a menționa pe *Copăciari*, pe *Vlăhazi* și pe *Sărăcăciani*.

Copăciarii locuiesc la sud de Grebena în munții Hașa (Cambunieni), adică dela Pind până la Olimp.

Copăciarii au costumul și obiceiurile aromânești, vorbesc însă grecește. Ei se ocupă cu păstoria prin văile și dealurile Pindului. *Copăciarii* sunt rău văzuți și tratați de conaționalii lor.

Deși vecini cu Aromânii, ei sunt considerați ca re-negați, ca oropsiți de tot neamul aromân. Ei cunosc limba armânească, dar nu o vorbesc.

Vlăhazii locuiesc tot în părțile Grebenei. Povestea populară îi privește ca pe niște Armâni turciți. În schimb acești *Vlăhazi*, sau Valachi turciți, vorbesc grecește, un dialect sonor și foarte plăcut.

Sărăcăciani sunt un grup nomad, ce se află prin părțile Veriei și Murihovei. Vorbesc grecește, însă, se aseamănă în totul cu Aromânii. Ei duc o viață nomadă, construindu-și colibe țuguiate de formă conică, numite : *ciălvife*.

Armânii se află răspândiți în toată Peninsula Balcanică, formând comune pur armânești, sau sunt amestecați cu Turci, Albanezi, Bulgari și Greci.

Deșteptarea conștiinței naționale la Aromâni.

Imperiul Otoman este singurul Stat în Europa unde popoarele s'au bucurat de cea mai largă libertate, în privința limbei și a religiei.

Dar, la adăpostul acestei toleranțe, la adăpostul acestei libertăți, Grecii au știut să se folosească de influența clerului lor, pentru a persecută pe Aromâni și pe ceilalți creștini negreci în limba și individualitatea lor națională.

Prevăzând, că într'o zi, din rădăcina simțimântului

religios, se va ridică simțimântul național; clerul grec, ca să asigure neamului grecesc, în viitorul visat de dânsul, toată supremația în Peninsula Balcanică, și întemeierea scaunului politic pe malul Bosforului, a început să persecute pe Aromâni în limba lor.

Fără teamă de Dumnezeu și fără nici un pic de rușine, s'a silit a smulge Armânilor cea mai sfânt drept, acela de a se rugă în limba lui maternă.

Către anul 1780 un călugăr grec, *Cosma*, dia Etolia, profitând de rivalitatea ce eră, între doi Pașii : *Ali* și *Curd*, se declară de sfânt și blestemă pe toți Armânii din districtul *Zagori*, din Epir, cari vor mai vorbi limba aromânească.

Accastă anatemă, pronunțată de acest călugăr, pe care fanatismul îl declară de profet, avu ca rezultat, grecizarea a 34 sate Armânești din ținutul *Zagori*.

Nu tot așa au mers lucrurile și în Albania. Predicile revoluționare ale acestui călugăr, care cutreeră Tracia, Macedonia, Tesalia, Etolia, Acarnania și Epirul, fură denunțate guvernatorului *Curd-Pașa*, care-l puse în țepă la 24 Maiu 1789. Dumnezeu i-a răsplătit după cum a meritat.

Orașul *Moscopole* devenise centrul cultural al Armânilor. Ei posedau o imprimerie, unde se tipăreau cărți, și o bibliotecă publică.

Mișcarea culturală a luat naștere în secolul XVIII, cu tendințe naționaliste aromâne mișcare pornită în primul moment dela coloniile aromâne din Viena, Pesta, și Triest.

Cel dintâiu care a scris în acest dialect este învățatul aromân Protopopul *Teodor A. Cavaliotti* din *Moscopole*.

El a tipărit în tipografia înființată de el mai multe cărți aromânești între care : *Un vocabular* în trei

limbi : aromână, albaneză și greacă în 1770. Această carte ne este cunoscută, prin extractele făcute de *I. Thunmann* într'o operă a lui tipărită la Lipsca, în 1774.

Const. Ucuta Moscopoleanul a dat la lumină în 1797 : *Nea Pedagoghia*¹⁾, manual cu un alfabet și etimologie propriu limbei armânești. Cartea lui Ucuta cră menită să învețe pe copiii Aromânilor, limba maternă.

După propria sa mărturie, Ucuta a scris acea carte pentru *jala neamului aromâncsc*.

George Roza, doctor în medicină, aromân din Macedonia, amic cu nemuritorii : Samuel Clain, Petru Maior și Șincai, a tipărit la Pesta, în 1808 : *Cercetări despre Românii de peste Dunăre* ; iar după un an : *Despre scrierea și lectura românească cu litere latine*.

Mihail Boiagi, născut la Buda în 1780, dintr'o familie Moscopoleană, a dat la lumină o *Gramatică* în dialectul macedo-român, în care erau multe fabule în acelaș dialect, și cră prevăzută cu o prefață prin care îndemnă pe compatrioții săi, ca să cultive și să-și iubească limba lor.

1) *Nea Pedagoghia* a lui *Constantin Ucuta, Moscopoleanul*, este o carte de o raritate înfiorătoare și a fost descoperită d'abia în anul 1909, de d-l *Nicolae Tacit*, fost inspector al școalelor și al bisericilor românești din Macedonia.

Cartea lui *Ucuta* a fost reeditată cu spesele Academiei Române, din ordinul fostului prim-ministru *D. A. Sturdza*.

D-l *N. Tacit*, cu ocazia inspecțiilor sale în regiunea Ohridei, sediul vestitei Arhiepiscopii a Primei Justiniane, a descoperit și multe manuscrise românești scrise în caractere grecești, ca : *Viața Sfântului Antonie*, *diferite contracte și creanțe* precum și *registre* de ale negustorilor români, datate dela 1830—48—56, adică cu mult înainte de înfiinșarea școalelor cu caracter curat românesc și național.

Aceasta este o dovadă mai mult că Aromânii și în special cei din *Moscopole* și *ținutul Ohridei* au fost pururea conștienți de rassa lor românească, *distinctă* de cea grecească și slavă.

Din Gramatica lui, cu mare greutate s'a găsit un exemplar, care s'a retipărit în 1863, la București, sub îngrijirea lui Dim. Bolintineanu, care a însoțit-o cu o prefață, și cu cheltuiala lui C. Negri.

Lucrarea lui *Boiagi* a provocat deșteptarea conștiinței naționale printre Aromâni, dar și-a atras ura Patriarhului grec din Constantinopol, care vedeă în aceasta un pericol pentru elenism.

Pentru aceasta a excomunicat pe autor, iar pe credincioși îi blestemă sub pedeapsă de excomunicare, dacă vor vinde sau cumpără cartea lui *Boiagi*.

Mai mulți Aromâni din Macedonia și bărbați aromâni din Austro-Ungaria ca: *Mitropolitul Andrei Baron de Șaguna, Emanuel Gojdu, Nicolae Dumba, Familia Mocioni* și în fine întreaga colonie aromână din Austro-Ungaria, au luptat din toate puterile, aducând mari servicii cauzei aromânești.

Evenimentele din 1848 și 1856 au creat un curent foarte puternic și favorabil, atât pentru deșteptarea națională a Aromânilor, cât și pentru idea măreață a „Unității culturale a Aromânilor cu aceea a Românilor din Dacia Traiană”.

Bărbați de inimă și buni patrioți ca: *Dimitrie Brătianu, Ioan Brătianu, Mih. Cogălniceanu, Cesar Boliac, Dim. Bolintineanu, Ion Heliade Rădulescu, General Chr. Tel, C. A. Rosetti, V. A. Ureche Dim. Cazacovici, Iordache Goga* și alții, sub povăța înțeleaptă a Marelui Domnitor, *Alexandru I. Cuza*, au contribuit foarte mult la dezvoltarea culturii și conștiinței naționale a Aromânilor.

În 1860 s'a format în București cel dintâiu Comitet Macedo-Român național, care a și împrăștiat primul apel către toți Aromânii pentru a se emancipa de limba și cultura greacă, și a îmbrățișa cauza aromână.

Membrii acestui comitet au fost : Dim. Căzacovici din Meșova (Minciș), Frații Iordache și Costache Gega din Vlacho-Clisura, Zisu Sideri din Seres (Sear) Mih. Niculescu din Târnova de lângă Bitolia și Toma Tri-copol din Crușova.

Deci inițiatorii culturii și trezirii conștiinței naționale la Aromâni, au fost tot Arcmânii, iar nu cum s'a acreditat ideea de către adversarii românilor, că noi Aromânii am fost inventați pur și simplu de către guvernele din București, spre a servi scopurilor politice ale Statului român în Balcani.

Activitatea de deșteptare a Aromânilor.

Guvernul român de sub domnia lui Alexandru Ion I Cuza, dă cea din urmă lovitură elenismului și nefastei influențe fanariote în țară, secularizând averile mănăstirești în 1863.

Călugării greci din Muntele Atos, alarmați de măsura guvernului român, care-i priva de o sumă de peste 15 milioane lei, venit dela aceste mănăstiri, au delegat pe călugărul *Averchie Archimandritul*, șeful mănăstirii *Iviru* dela muntele Atos, pentru a le susține cauza lor.

Averchie, care era Armân din Avdela, comună pur aromânească din Pind, îndată ce a sosit în țara românească, a rămas uimit, văzând că aci în țară sunt și alți români, cari vorbesc aceeași limbă ca cei din Pind, și se stabili definitiv în țară, pe când călugării greci au fost siliți să părăsească țara.

Când *Cuza-Vodă* împărția steagurile la oștirea românească în 1862, pe câmpia dela Cotroceni, se află de față și *Averchie*.

Acesta, privind defilarea oastei aclamată de popor, s'a emoționat atât de mult, încât apropiindu-se de *Cesar Boliac* și *Chr. Tel*, îi apucă de mână și, cu lacrimile în ochi, strigă cu glas tare : și cu hiu (sunt) *Aromân*.

† Averchie Archimandritul.

Averchie descrie membrilor comitetului starea Aromânilor, iar ei văzând în el cât de mult este dezvoltat sentimentul național, l-au considerat ca promotorul mișcării salutare de reînviere a sentimentelor românești printre Aromâni.

El fu însărcinat a merge în Macedonia, ca să ia copii de ai Armânilor din diferite localități, ca să învețe carte la școala Macedo-Română, înființată în București, sub Cuza-Vodă, la 1865, pentru ca apoi să se înapoieze, ca dascăli în patria lor.

Averchie, care din cauza sentimentelor sale aromânești eră cunoscut la Sf. Munte, sub numele de *Averchios o Vlahos*, el, inițiatorul și fondatorul școalei Macedo-Române din București, primul apostol al aromânismului, bătrânul Averchie porni în August 1865, și, după puțin timp, veni cu 12 tineri aromâni din Pind. În 1867, luna Septembrie, a mai adus din nou alții, iar ca director al acestui internat fu însărcinat tot părintele Averchie.

Progresele făcute de elevii acestei școale au uimit pe profesorii lor: *Ioan C. Maxim, Ilie Angelescu, Th. Tănăsescu și Ioan Cartu*, precum și pe pedagogii acestei școale: *Anghel Demetrescu și Grigore Columbeanu*.

În 1873, luna Maiu, desființându-se această școală, elevii au fost repartizați pe la internatele liceelor Sf. Sava și Matei Basarab.

Dimitrie Atanasescu, originar din comuna Avdela, și stabilit la Târnova, din apropierea Bitoliei, luând cunoștință de apelul răspândit de Comitetul Aromânilor din București, a părăsit croitoria sa din Constantinopol, venind în București, unde, după terminare, a două clase gimnaziale, se înapoiază în comuna sa ca dascăl aromân.

Acest prim dascăl a îndurat multe neajunsuri din partea Mitropolitului grec din Bitolia, dar a murit mulțumit că a văzut progresând sămânța aruncată de el în ogorul aromânesc.

Odată cu aceștia, și apare fiul unui călnic din

Avdela, anume : *Apostol Mărgărit*, titanul redeșteptării naționale a Aromânilor. El eră profesor de limba greacă în Vlacho-Clisura, de unde a fost destituit de clerul grec, pentru motivul că eră compatriot cu Averchie și își manifestase pe față sentimentele sale aromânești.

El studiè limba română și în scurt timp se întoarce în Avdela, ecmuna sa natală, unde deschide pentru

† Apostol Margarit.

prima oară, în 1867, școala aromânească, spre marea surprindere și bucurie a concetățenilor săi, cari s'au grăbit cu toții să-i încredințeze pe fiii lor.

El organizase în toată Macedonia naționalitatea aromână. Pumnii săi modelaseră lutul pe care-l frământase părintele Averchie, compatriotul său.

Apostol Mărgărit a cedat apoi locul său din Avdela la alți doi institutori, G. Dante și Ioan Tomescu, iar

el merge și deschide în 1868 o școală la Vlacho-Clisura, de unde fusese alungat de autorități, prin intrigile clerului grec.

Atât Mitropolitul din Castoria, cât și însuși Patriarhul, au încercat în tot chipul a-l depărta din Vlacho-Clisura.

Văzând că nu pot reuși pe lângă Clisureni, îl denunță ca periculos imperiului otoman și-l expulzează din Vlacho-Clisura, trimițându-l cu escortă de jandarmi în Vilaetul din care depindea comuna sa Avdela, adică în Ianina.

Prezentându-se guvernatorului, i-a expus cu verva sa cunoscută în mod detaliat scopul urmărit de Aromâni.

Pașa, de unde era tare supărat pe Mărgărit și se gândia să-l trimită în exil în Asia-Mică, căci îi fusese descris ca un agitator periculos imperiului otoman, guvernatorul Ianinei îi dăde o sumă de bani și un post provizoriu de drăgoman al Vilaetului.

După puțin timp, Apostol Mărgărit se înapoiază la Vlacho-Clisura, unde a început să predea limba română la copiii Aromânilor, adunați într'o cocioabă.

Atât Apostol Mărgărit, cât și colegul său Tului Tacit, un tânăr plin de vigoare și de sentiment, au avut mult de luptat, contra Mitropolitului din Castoria.

Ei nu s'au limitat numai la cursurile din școală, ci au luptat cu pana lor abilă, publicând diferite articole în ziarele străine din Constantinopol și dela Roma, în chestia școalelor aromânești.

Apostol Mărgărit, întocmai ca un veteran din marile războaie, la sfârșitul vieții sale se gândia la luptele ce a dat, la rănilor ce le-a primit și la victoriile ce a raportat.

Tot în acest interval se înființează șecale la Gopeș

de Dim. Cosmescu, la *Ohrida* de Gh. Tamara, la *Selita* (Veria) de Dim. Badralexii, la *Cruşova* de St. Cionescu, la *Neveasta* de Const. Ionescu-Chirana, şi la *Perivole* de G. Perdichi.

Avântul cel mare al şcoalelor s'a luat în 1878, când s'au numit o pleiadă de tineri entusiaşti, absolvenţi ai Liceului Sf. Sava din Bucureşti.

Persecuţiile Grecilor contra Aromânilor.

Pretutindeni apostolii arcmânismului au îndurat multe neajunsuri din partea clerului grecesc, care nu vedeă cu ochi buni deşteptarea naţională a Armânilor.

Intr'adevăr, din ordinul şi sub impulsuinea directă a patriarhului, preoţii şi călugării greci din Macedonia, Tesalia şi Epir cutreeră comunele aromâneşti, ameninţând, blestemând şi excomunicând, atât pe Armânii cari îşi trimiteau copiii lor la şcoalele arcmâneşti, cât şi pe preoţii şi dascălii arcmâni.

Aceşti călugări, împreună cu Consulii greci din Macedonia, mai intrigau încă, atât pe lângă Poartă cât şi pe lângă autorităţile turceşti din Macedonia, pentru a persecută şi ei pe învăţătorii armâni şi a închide şcolile arcmâneşti.

Profitând de războiul dela 1877—78, intrigile clerului grec au avut efect, şi învăţătorii armâni unii au suspendat cursurile, iar alţii au fost încarcerăţi.

După războiul dela 1877 au fost trimişi din Bucureşti în Macedonia, în primăvara anului 1878, mai mulţi tineri armâni, cari terminaseră liceul Sf. Sava. Ei au avut aceeaşi soartă ca şi predecesorii lor.

Pentru a pune capăt acestor persecuţiuni, în urma intervenirii guvernului român prin *Mih. Cogălniceanu*,

marele Vizir *Savfel Paşa*, dă un ordin formal Valiilor (guvernatorilor) din Macedonia, în Septembrie 1878 (5 Cheval 1295), ca nu numai să lase liberă, funcționarea școalelor aromâne, ci a da învățătorilor aromâni tot sprijinul de care au nevoie.

În 1878 începe înmulțirea școalelor aromânești. Se înființează un liceu la Bitolia la 1880 și două școale comerciale, una la Ianina la 1901—902 și alta la Salonic în 1899—900, iar Apostol Mărgărit se numește inspector general al școalelor în 1878.

Patriarhia nu putea vedea cu ochi buni avântul și progresele, ce luaseră școalele aromânești în anul 1878, precum și ¹⁾ *Iradeaua imperială*, dată la 9/22 Maiu 1905,

1) Între anii 1903—908 diplomația europeană și în special Rusia și Austria făceau eforturi uriașe pentru introducerea reformelor privitoare la îmbunătățirea situației creștinilor din Turcia.

Printre statele interesate, eră și România, care căută să arate Europei că în acel mozaic de naționalități, cari alcătuesc oropsita Macedonia, trăeste și un popor aromânesc foarte viu și destul de numeros.

Atunci, mai mult ca oricând, Guvernele României, fără deosebire de nuanță politică, au făcut toate sacrificiile cerute de împrejurări ca elementul aromânesc să-și afirme existența sa ca *ncam distinct*, în chipul cel mai eclatant posibil și să nu se mai acrediteze ideea în Europa că Macedonia e locuită numai de Greci și Bulgari, după cum pretindeau și *prelind din nenorocire și azi cei dela Atena și Sofia*.

Atunci, atât Grecii cât și Slavii (Bulgarii și Sârbii) au renunțat la vechile mijloace de luptă de a face partizani prin *persuasiune* și au declarat războiul *tuturor contra tuturor*, prin foc și sabie.

Prin acest sistem de teroare s'au distrus sate, averi întregi și mii de vieți omenești atât la Grecii cât și la Bulgari și Sârbi.

Și noi Aromânii am avut multe victime, cu atât mai vârtos cu cât cei dela București, de teamă ca să nu devie și ei *balcanici(1)* nu au vrut să îngăduie, cu nici un chip, cași aromânii să adopteze legea talionului: *ochiu pentru ochiu și dinte pentru dinte*.

Din această cauză și din multe altele, lupta dintre Aromâni și Greci, dușmanii lor de moarte, eră absolut neegală.

de către Sultanul *Abdul Hamid*, prin care se recunoște în mod oficial Aromânii ca națiune aparte, acordându-le în acelaș timp dreptul de a avea comunitate,

Apoi dacă am adăuga și venalitatea patentată a unor înalți reprezentanți ai Padișahului, Aromânilor nu le rămâne altceva mai bun de făcut decât să renunțe la onoarea de a se mai numi aromâni, făcând pe placul agenșilor clerizmului.

Până atunci, 1905, școlile, bisericile și toate instituțiile cu caracter aromânesc erau tolerate și considerate ca particulare. Dar ce e mai rău, în unele ținuturi, ca să nu zic în cel mai important, în Pind, — unde populația aromânească este mai compactă — erau la discreția unui satrap, care le închidea și deschidea după plac.

Această stare de lucruri nu putea dăinui la infinit.

Cazul fiind adus la cunoștința lui *Jacques Lahovari*, fost Ministru al Afacerilor Străine, și d-lui *Mihail Vlădescu*, fost Ministru al Instrucțiunii Publice și al Cultelor pe atunci, s'a hotărît de comun acord, ca să se facă presiuni energice pe lângă Poartă, ca să recunoască oficial, odată pentru totdeauna, drepturile culturale și religioase ale Aromânilor.

În acest sens s'au dat instrucțiuni confidențiale d-lui *Alaxandru Lahovari*, Ministrul Tărei pe atunci la Constantinopole, ca să insiste pentru recunoașterea calității de inspectori a d-lui *Nicolae Tacit* și *A. Balamaci*.

La intervenția, pe cât de energică, pe atât de categorică a Legățiunii României pe lângă Poartă, Alteja Sa *Ferid Pașa* (Albanez) a dat un decret vizirial prin care se recunoaște celor doi inspectori, numiți de guvernul României, dreptul de a inspecta școalele și bisericile românești din Epir și Albania, cari cădeau mai toate sub administrația faimosului satrap al Ianinei, *Tatar Osman Pașa*.

Acest Pașa, pe lângă că era omul de încredere al Sultanului *Abdul Hamid*, mai era și filelen până în măduva oaselor.

Când inspectorii s'au prezintat înaintea sa și i-au înmănat ordinul Marelui Vizir, *Osman Pașa*, fără să ezite, rupe ordinul zicând: „Un albanez cum e Marele Vizir *Ferid Pașa*, nu poate să-mi ordone mie, care sunt persoana grată a Sultanului, iar voi, cari sunteți funcționari ai unui stat străin, să păsăriți vilaetul meu, etc.”

Dar *Osman Pașa*, în furia lui turbată, nu s'a mărginit aci, ci a ordonat închiderea școlii din *Minciu (Melzova)* și a bisericii din

cari să se bucure de drepturile civile, de școale și biserici proprii.

Băcasa, cetățuia aromânismului din Epir, tocmai în ajunul Paștelor, când creștinii au mai mare nevoie de asistența religioasă.

Inspectorii au protestat energic împotriva acestei samavolnicii a lui Osman Pașa atât la Poartă, cât și la Legația României din Constantinopol. În acelaș timp au ordonat comunității din *Băcasa* ca să nu părăsească biserica românească nici morși. În zadar *Marele Vizir* confirmă ordinul de recunoaștere a inspectorilor. *Osman Pașa* îl consideră ca nul și neavenit.

Însă cazul capătă o gravitate și mai mare prin călcarea ordinului lui *Osman Pașa* de către comunitatea aromânească din *Băcasa*, care a bătut pe ofițerul și jandarmii cari au vrut să închiză cu forța biserica aromânească în zilele de Paști.

Atunci *Osman Pașa* aruncă în închisoare pe inspectorul *N. Tacit*, pe colegul său *A. Balamaci* și pe toți membrii comunității aromânești din *Băcasa*, în total vreo 30 de frunțași aromâni.

Aflându-se în *București* de nesocotirea ordinelor *Marelui Vizir* și reaua credință a lui *Osman Pașa*, s'a convocat un consiliu de Miniștri sub președinția Regelui, care a decis ruperea relațiilor cu Imperiul Otoman, dacă în trei zile nu se dă satisfacție deplină tuturor cererilor românești.

Mulțumită acestei atitudini, pe cât de demne pe atât de energice a Guvernului din *București*, Padișahul Turcilor a promulgat *Iradea* din 9/22 Mai 1905, în virtutea căreia drepturile culturale, religioase și civile ale Aromânilor din cuprinsul Imperiului Otoman sunt oficial recunoscute.

Iată în rezumat cuprinsul acelei *Iradele* :

1. Se recunoaște oficial și legal naționalitatea românească, distinctă de celelalte naționalități din Imperiul Otoman ;
2. Aromânii vor avea comunități de asemenea distincte, bucurându-se de toate privilegiile de cari se bucură și celelalte naționalități creștine ;
3. Aceste comunități vor avea dreptul să-și aleagă din sânul lor muhtari (primari) consilieri, pentru ca să-i reprezinte în consiliile generale ale vilayetelor, sangiacurilor și cazalelor ;
4. Va mai avea dreptul să numească personalul didactic și să administreze, prin reprezentanții aleși din sânul ei, școalele, bisericile și toate instituțiile aromânești.

De aceea, Patriarhia din Constantinopol și guvernul grecesc, pentru a nu pierde terenul de sub picioare,

Cu un cuvânt, Iradeaua din 9/22 Mai 1905 pune naționalitatea aromânească pe același picior de egalitate cu cea grecească, care în virtutea privilegiilor acordate comunităților creștine de cuceritorul Mahomed al II-lea a ajuns în Turcia ca să fie stat în stat.

Obținerea acestei Iradele Imperiale a constituit cel mai strălucit succes diplomatic pentru guvernul de atunci și în amintirea ei s'a bătut și o medalie în care figurează toți Miniștrii, y compris, și d-l Alexandru Lahovari, Ministrul Țarei pe lângă Poartă.

Societățile culturale și naționale din București au sărbătorit acest succes diplomatic al guvernului românesc prin petreceri populare.

Prin drepturile acordate în virtutea acestei Iradele și confirmate și consolidate prin constituția otomană din 10/23 Iulie 1908, Aromânii au ajuns să aibă acces la cele mai înalte funcțiuni, în magistratură, administrație, Parlament ca senatori și ca deputați și chiar Miniștri, precum a fost cel mai inteligent dintre dânsii, D-l N. Balzaria, fiind considerați de Turci, și cu drept cuvânt, ca cei mai capabili și credincioși.

Dar războaiele balcanice, cari au adus prăbușirea Turciei, au avut ca urmare imediată și dezorganizarea neamului aromânesc îmbucătățit la Greci, Bulgari și Sârbi, unul mai vitreg decât altul pentru prosperarea etnică a aromânilor din Peninsula Balcanică.

A fost un moment extrem de norocos pentru noi: *momentul când România diclă pacea la Balcanici.*

Atunci reprezentanții României beși de glorie că, în sfârșit *Glasul României a fost ascultat, s'au mulțumit să ne vânză, ca o marfă de schimb, fără să prevadă că chestia balcanică nu s'a tranșat definitiv prin tratatul din 28 Iulie 1913 dela București și că are să revie la massa verde a cabinetelor europene.*

Atunci nici unul din bărbații noștri de stat nu s'au gândit serios la asigurarea autonomiei noastre școlare și bisericești, deși se putea obține fără nici un sacrificiu, având a face cu oameni superiori ca *Venizelos*, care a apreciat serviciile aduse de diplomația României statului elen.

Noi tot mai sperăm la o autonomie culturală, religioasă și națională. O fi utopie! Poate, însă, timpul, care e foarte răbdător, a mai văzut realizarea unor utopii și mai mari. Noi sperăm, că și mica noastră utopie se va traduce în fapt, odată cu înfăptuirea *României Mari*. Amin!

și spre a asigura triumful elenismului putregăit, iar Patriarhul, căutând să răzbune știrbirea autorității sale tradiționale, simțiau nevoia de a împiedeca cu orice preț aplicarea Iradelei și a înăbuși curentul naționalist al Aromânilor, care de aci înainte urmă să ia un avânt mai puternic. Atunci, pe deoparte Patriarhia prin organele sale, iar pe de alta comitetele revoluționare grecești, în frunte cu societatea „*Helénismos*”, încep a reorganiza, a înarma și a înmulți bandele teroriste ce-și luaseră ființă lor dela 1903.

Odată dar cu blestemele Patriarhului și ale prelaților greci, bandele revoluționare grecești — astfel organizate — uitând, în sălbăticia lor, pe Dumnezeu și Sf. Cruce, s'au dedat la cele mai criminale cruzimi, comițând jafuri, incendii, asasinate și măceluri ziua și noaptea, asupra pașnicei populațiuni aromânești, și mai cu seamă contra învățătorilor și a familiilor aromânești, care declarau cu fermitate și energie că sunt Aromâni și nu vor să se înstrăineze de neamul lor.

Învățătorii armâni erau insultați și bătuți, preoții aromâni erau excomunicați de către episcopii și mitropoliții greci, iar alții insultați, bătuți și asasinați.

Conștiințele curate și profunde ale Armânilor nu s'au putut însă corupe și răsturna prin mijloacele atât de crude, barbare și mârșave ale Grecilor.

Cultura Aromânilor.

Din punctul de vedere cultural, Aromânii întrec pe toate celelalte națiuni din Peninsula Balcanică.

Cea mai de căpetenie însușire a lor este dorința de a se cultiva și cu modul acesta să-și ușureze traiul.

Aromânii întrec în inteligență pe toate celelalte neamuri din țara lor. Deși învățământul este lăsat

pe seama comunelor și nu este obligatoriu, cu toate acestea, nu se află aproape nici un Armân care să nu știe citi, scrie și socoti. Nu este păstor fără carte, fiindcă poporul armân nu este un popor de țărani, ci un popor liber și independent, conștient de forța și inteligența lui.

Superioritatea Armânilor asupra celorlalte elemente creștine, din punctul de vedere al instrucțiunii, eră în secolul XVIII în așa stare încât nu numai toate centrele armânești posedau stabilimente școlare; ci orașul aromânesc *Moscopole* eră într'o stare foarte înfloritoare, căci posedă o bibliotecă publică și o imprimerie care a lucrat până la 1802. Mulți din ei nu se mulțumesc numai la primele elemente de scriere și citire, ci sunt buni cunoscători ai literaturii grecești, posedând diferite biblioteci cu cărți franceze, latine și italiene.

Invățătorii de prin comune sunt plătiți de locuitori și nu e nici o comună (hoară) armânească care să n'aibă școală. Când familiile dintr'o comună se coboară toamna la câmpie, iar vara se urcă la munte, ele sunt însoțite și de învățătorii lor.

Renașterea școalei armânești a început la 1864. De atunci și până azi s'au înființat diferite școli primare, școli comerciale și un liceu. Nu se găsește nici un oraș sau comună armânească care să n'aibă una sau mai multe biserici, una sau mai multe școli, solid clădite, bine întreținute și bogat dotate, probă evidentă a pietății Aromânilor și a dragostei cu care îmbrățișează cultura intelectuală.

Nu tot astfel se petrec lucrurile în comunele grecești și bulgărești. La aceste popoare, majoritatea locuitorilor zace în ignoranță, căci n'au școli unde să se instruească și nici dorința de a se instrui.

Este necontestat că Aromânii sunt singurii oameni culți din toată Macedonia. Ei s'au distins nu numai ca oameni de știință, ei și ca oameni politici.

Coletti, primul ministru al Greciei, eră Armân din Săracu. Vestitul *Baron Sina* din Viena, eră Armân din Moscopole, *Nicolae Dumba*, marele bancher din Viena, deputat austriac și Ministru Plenipotențiar, eră Armân din Blața. *Antula*, unul din foștii miniștrii sârbi, a fost armân din Vlaho-Clisura. *Vlădan Gheorghievici*, fost prim-ministru al Serbiei, eră armân din comuna Furca din Pind. *Dr. Dosiu*, medicul Sultanelui Abdul Hamid, eră armân din Magarova. *Sava Pașa*, unul dintre distinși Pași ai Turciei, eră armân din Săracu.

*Dionisie Manduca Moscopoleanul*¹⁾ a fost Mitropolitul Castoriei. Eră bărbat foarte învățat și a studiat în Italia teologia și filosofia.

Ioasaf, penultimul mitropolit al Patriarhiei, cunoscută sub numirea de *Prima Justiniană* a Ohridei, eră aromân Moscopolean.

Palatul Arhiepiscopiei din Ohrida a fost ridicat cu cheltuiala proprie a generosului mitropolit *Ioasaf*. În biblioteca acestei arhiepiscopii din Ohrida se găsesse documente care atestă sentimentele pioase și caritabile ale mitropolitului aromân moscopolean *Ioasaf*. Din nenorocire, toate aceste documente se află în mâinile Mitropolitului bulgar din Ohrida.

Andrei Baron de Șaguna, Mitropolitul Transilva-

1) Leon Allat, lib. 3 cons. cap. 11.

„Cujus patria Moschopolis Macedoniae fuit, vir Latinae, Graecaeque linguae peritus, philosophiae quoque et Theologiae, Evangelici eloquii praeco qui, in Italia viros doctrina, insignes auscultaverat“.

niei, eră născut din părinți armâni din Grabova din Macedonia.

Baron Sina a construit cu spesele sale : Academia din Atena, care a costat mai mult de 15 milioane lei.

George Averof, aromân din Mețova (Minciu), a construit cu banii săi *Stadiul* (Jocurile Olimpice) și a dăruit milioane Greciei pentru flota sa și pentru clădirea și întreținerea numeroaselor instituțiuni școlare și religioase.

Toșița, aromân tot din Mețova, și *Averof* au construit Școala Politehică din Atena, care poartă numele comunei lor natale (Mețovion Politehnion).

Industria la Armâni.

Ocupația primitivă a Armânilor a fost mult timp creșterea vitelor. Aromânii stabiliți la munte s'au dat industriei, ce rezultă din creșterea vitelor și mai cu seamă aceea a lânii, căreia i-au dat o dezvoltare foarte mare.

Comunele aromânești au devenit niște mici centre industriale, cari au fost și sunt chiar azi singurele cari fabrică țesături de lână, servind ca mobilă și ca îmbrăcăminte celor mai mulți locuitori din Macedonia, Epir, Tesalia și Albania.

O parte din Armâni s'au dat la tot felul de meserii și, grație dibăciei lor, produsele lor au ajuns la un mare grad de finețe. Nu este breaslă pe care să nu o practice cu destoinicie ; ei se ocupă cu lucrarea fierului, fabricând tot felul de cuțite, bricege, dela cele mai gingașe și delicate până la pumnalele cu lama ca șarpele, rivalizând cu cele europenești și toate încrustate cu ornamente de argint și aur, iatagane renumite, etc.

Pretutindeni, dela Constantinopol până la Adriatică și dela Scopia până la Grecia, se găesc foarte mulți Armâni din Samarina, cari se ocupă cu lucrarea fierului. Pe lângă acestea ei sunt și buni armurieri, căci nu numai că repară, ei și inventă.

În privința ceasornicăriei, Armânii au ajuns a fi meseriași renumiți, și aceasta grație împrejurării că își trimit copiii lor la Geneva să învețe meșteșugul.

Între toate meseriile, Armânii au excelat mai ales în filigrane de argint și aur. Armânii Voscopoleni, cei din Crușova, din Neveasta și cei din Călar (Calarite din Pind) sunt aceia cari s'au distins în argintărie.

Cei mai renumiți argintari din Peninsula Balcanică, din Veneția și chiar din Roma, au fost și sunt Armâni.

Pe la 1850, exercită meseria de argintar în orașul Vidin, un aromân din Crușova : *Gheorghe Fila*. Acesta s'a împrietenit cu un Italian din Malta, care lucră argintăria în filigrane. *Gheorghe Fila* i-a furat meșteșugul — cum se zice — și de atunci l-a imitat și a izbutit a lucră cu mult mai bine decât Italianul.

Stabilindu-se la Bitolia, în 1860, a început a lucră în filigram diferite obiecte, atât de artistice, încât a uimit toată lumea și mai ales pe bogătașii Pași.

Renumele maestrului *Fila*, care perfecționase argintăria în filigram și o răspândise el cel dintâu printre argintarii armâni, s'a dus până la Constantinopol. Pe acele vremuri, *Sullan Azis* comandase la Bitolia să i se facă două sfeșnice de argint, în formă de curmal.

Valiul din Bitolia, *Derviș Pașa*, s'a adresat lui *G. Fila*, care a desemnat un alt model pentru sfeșnicele împărătești, și anume figurând un platan. Proiectul a fost admis de Sultan și *Gh. Fila*, secondat de calfa

sa, *N. Pantazi*, au executat această lucrare artistică în filigrame de argint, care a costat 2.600 lire otomane. Ei s'au dus apoi la Constantinopol, unde au ajustat acolo cele două sfeșnice. Fiecare sfeșnic are 31 lumânări. Înălțimea lui eră de 6 metri și reprezintă exact după natură un platan cu frunze late și mari. La rădăcină eră reprezentat pământul, acoperit cu diferite plante, flori și fluturi. Din mijloc se înalță trunchiul care se desfăcă în crăci și ramuri, pe cari sunt așezate diferite paseri. Către mijlocul pomului este o colivie, în care se pune un canar viu. Puțin mai deasupra este un bazin pentru apă, în care să înnoate peștii. În vârful sfeșnicului este un vultur cu aripile întinse, ținând în cioc semiluna, și în mijlocul concavității semilunei este un sfeșnic pentru o lumânare. Ambele sfeșnice sunt la fel.

Pentru această lucrare, atât *G. Fila*, cât și *Pantazi* au fost decorați și li s'a oferit titlul de furnizori ai Curții Imperiale Otomane.

G. Fila a murit la 1875, iar *N. Pantazi* execută cu măestrie în filigrame, arta moștenită dela maestrul său *G. Fila*.

Arta brodăriei au dus-o Armânii până la cea din urmă perfecționare. Hainele cele muiate în fir de aur ale generalilor musulmani sunt ale Armânilor.

Afară de acestea, Armânii se ocupă și execută cu mult zel și artă multe alte meserii, precum : săpunăria, olăria, țesătoria, pielăria, căldărăria, brânzăria și exploatarea lemnului, pe cari le trimet până în Marsilia și Asia Mică.

Kanitz, în opera sa asupra Serbiei, spune că Aromânii sunt singurii arhitecți din Macedonia și Grecia. Oriunde este vorba de a se execută o lucrare grea sau delicată, precum un pod cu mai multe picioare, un

viaduct înalt, o boltă sau o cupolă mare, se face apel la talentul Aromânilor.

Ca aplicațiuni artistice au pictura și sculptura în piatră și lemn. Aceste două arte sunt profesate exclusiv de Armâni în toată țara, dar mai cu seamă de cei din *Samarina* (Pind). Punțile și toate clădirile bisericesti sunt opera lor.

În eceace privește economia domestică, este destul a spune că au avut vecinic ca normă de a nu cumpără lucrurile casei dela străini. Casele lor, totdeauna cele mai frumoase și mai bine ținute din orașe sunt înzestrate cu toate cele necesare, numai din produsele industriei lor.

Stofele pentru îmbrăcăminte, numite *șiacuri*, atât de durabile și foarte căutate de străini, ies numai din războaiele femeilor și a fetelor lor : Grămustene, Epiriate și Fărșelioate.

William M. Leake ne spune că încă din secolul XVII, negustori aromâni duceau în Italia un fel de mantale din păr de capră, numite *tâmbări* pe armânește, iar pe grecește *cape*, fabricate de ei și foarte căutate în Italia, Spania și Grecia.

Reputațiunea femeilor armâne este renumită în arta de a țese borangicul, mai subțire decât pânza de păiajen, cu colori mai mândre și desemnuri mai frumoase decât ale curcubeului și ale păunului.

Tot ele fac velințele și covoarele cele mai de gust. Bâlcii dela 15 Maiu din *Grevena* și cel dela 8 Septembrie dela *Conița* (Albania) sunt pline de asemenea produțiuni aromânești.

Covoarele sunt singurul lux al femeilor aromâne. Orice casă armânească are și un cuptor. Ei nu știu ce va să zică a cumpără pâine. Grâul este cereala obișnuită, rareori porumbul. Mămăliga nu este cunos-

cută la Armâni. Mălaiul este alimentul favorit al Albanezilor, cari-i conservă numele de *mămulic*.

Ca băuturi se întrebuințează vinul — în genere negru — și rachiul de prăștină. Aceste băuturi se procură la timpul lor și se găsesc în casa fiecăruia.

Nu există cârciumi. Vițitul beției, care în alte țări a ajuns un flagel pentru popor, la Armâni n'a pătruns.

În orice casă se găsește o bună provizie de carne sărată, brânzeturi și legume. Carnea de berbec este preferată, având un gust delicios. În casă domnește o curățenie exemplară.

Spre a-și face cineva idee de superioritatea economiei casnice la Armâni este destul a cunoaște o casă bulgărească sau chiar una grecească. Acestea sunt locuințe joase, întunecoase, rău împărțite, domnind în ele lipsa și mizeria.

Ca concluziune pentru economia domestică la Armâni, putem spune că abundența, igiena și economia sunt însușirile ce deosebesc locuințele lor.

Comerțul la Aromâni.

Dintre toate popoarele din Peninsula Balcanică, cel mai inteligent și cel mai avut este poporul Aromân, care n'a putut ajunge într'această stare de înflorire decât prin comerț.

În ceea ce au excelat ei mai mult sunt întreprinderile comerciale, în care au dezvoltat un spirit de ordine, de economie, de onestitate exemplară și aptitudini însemnate.

Comercianții aromâni au ajuns cu timpul a avea nu numai cea mai mare parte a comerțului din Pe-

ninsula Balcanică, ei au fundat și case de comerț și bănci de prima ordine în mai multe alte țări : *Austria, România, Italia, Egipt*, unde câțiva din ei au devenit milionari.

Orașele : *Voscopole, Meșova (Minciu), Crușova, Monastir (Bitolia), Neveasta, Vlaho-Clisura, Seres*, etc. au devenit principalele centre comerciale, făcând afaceri mari cu *Veneția, Ragusa, Palermo, Viena*, etc.

Aromânii au jucat cel mai mare rol comercial în Macedonia. Ei au fost în secolul XVII intermediari între Albania și Europa. Ei se duceau la bâlciurile dela *Moscova, Viena și Lipsca*. Ajunși avuți, acest popor a dobândit o mare abilitate și renume în industrie.

Meșovenii posedau comptoare renumite în diferite centre comerciale și cea mai mare parte dintre ei se disting prin onestitatea lor și prin importanța comerțului lor.

În ceea ce privește *Moscopolea*, acest oraș a fost în secolul XVIII, cel mai mare centru comercial și principalul focar al civilizațiunii. *Moscopolenii*, stabiliți în munții Candaia de Quintu Maxim, păstori deștepți și meșteșugari abili, ridicară *Moscopolea* pe același ruine ale anticei *Moscu* și cu încetul această colonie de simpli păstori a ajuns să fie *Metropola comercială a Epirului*.

În curs de jumătate de secol, dela 1760—1820 Aromânii din *Călar (Calarite), Săracu, Meșova*, cei din valea *Aspropotamului* și a districtului *Zagori* se răspândesc în diferite piețe maritime ale Mediteranei și fondează case comerciale la *Neapole, Livorno, Genua, Sardinia, Cadix, Sicilia și Malta*. Alții se stabilesc la *Veneția, Triest, Ancona și Ragusa*. Unii, mai

favorizați de soartă, au intrat în relațiuni cu *Viena*, *Constantinopol* și *Moscova*.

Francia avea în *Meșova*, de pe timpul lui Ludovic XIV un antrepozit de produse din păr de capră și țesături de lână.

Păstoritul.

Cea mai însemnată cultură economică a majorității Aromânilor este aceea a vitelor.

Păstoritul propriu terenurilor muntoase, a fost mai mult primit de Arcmâni. Numeroase turme de oi și de capre pase pășunile cele mai grase de pe muntele Pind și de pe Balcani.

Pe platouri se află așezate stâne, unde se fabrică brânzeturi, din cari cea mai căutată este *urda*, o fabricațiune specială care nu se aseamănă cu cea din România.

Localitățile care excelează prin acest fel de brânză sunt: *Denisco*, *Blașa*, *Samarina* și *Avdela*. Brânza și cașcavalul se exportă în Egipt.

Cărvănăritul.

Afară de oi și capre, al căror păr se exportă în Anglia și America, pentru facerea țesăturilor numite *mohair*, Aromânii se ocupă și cu creșterea cailor și a catârilor.

Cărvănăritul, această ocupațiune altă dată în floare, astăzi a decăzut cu totul. Înainte de a se face căi ferate și șosele, transportul mărfurilor în interiorul țării se făcea prin caravane de catâri, în număr de 300—400. Astăzi s'au împuținat mult și nu există decât în părțile unde nu sunt șosele și căi ferate.

Transportul mărfurilor și al persoanelor se practică numai pe spinarea cailor și a catârilor.

Mare parte din populație se ocupă cu acest mijloc

Picurar (cioban) din Pind.

de transport. Clasa zisă a chirigiilor sau a cărvănarilor este formată în majoritate de Aromâni, puțini Turci, iar Bulgari și Greci și mai puțini.

Caravana mică se compune din 10—12 cai sau cătări, sub conducerea unui chirigiu — proprietarul lor — sau a unui ajutor cu plată. Mai multe caravane mici formează o caravană mare, și atunci chirigiii sau proprietarii lor lucrează în comun.

Ei se ocupă sau cu simplul transport de mărfuri și cantități mai mari dintr'o localitate într'alta, depărtată cale de mai multe zile în schimbul unei chirii stabilite de mai înainte, sau cumpără mărfurile ce transportă și le desfac în alte localități, pe rizicul lor propriu și atunci devin adevărați chirigiii negustori.

În special, chirigiii Aromâni practică și negoțul, iar chirigiii Turci se ocupă mai mult cu transportul, în schimbul unei chirii.

Chirigiului aromân, pe lângă caravană, îi trebuie și capital suficient pentru exploatarea ei, precum și pricepere în mărfurile de trafic. În caz când nu dispune de capital, în numerar sau în credit, atunci se ocupă și el cu transporturi în schimbul chiriei, care este variabilă după distanță și anotimpuri.

De obicei, nu se încheie nici un contract special de transport între chirigii și comerciant — aceasta fiindcă toată lumea comercială din *Tracia, Macedonia, Albania, Epir și Tesalia* are o deosebită încredere în onorabilitatea încercată a chirigiului aromân, cât și în siguranța ce prezintă din toate punctele de vedere.

Chirigiii aceștia sunt un fel de furnicar, căci ei străbat toată țara și se întâlnesc pretutindeni.

Ei fac adesea drumuri foarte lungi, între orașe depărtate, precum : dela *Ianina* la *Seres*, dela *Monastir* la *Larisa* și *Volo* în *Tesalia*. Asemenea merg până în porturile Adriaticeii ca : *Durazzo, Avlona, Aghii Saranda* (*Santi Quaranta*) și *Prevezza* și sunt aproape

singurii cari străbat întreaga Albanie, unde transportă brânzeturi, cereale, vin și rachiu în burdufuri, produse ale industriei casnice a Aromânilor și lemnărie fasonată; iar din localitățile de pe coastele Adriatice și Ionice, aduc: untdelemn, măslină, săpun și diferite fructe.

Afară de brânzeturi și produsele industriei casnice, toate celelalte articole ce transportă, le cumpără și le vând pe socoteala lor.

Pe lângă caravanele de cai și catări, se mai găsesc pe la Seres și chirigii turci cu caravane de cămile, pe spinarea cărora se transportă numai cereale.

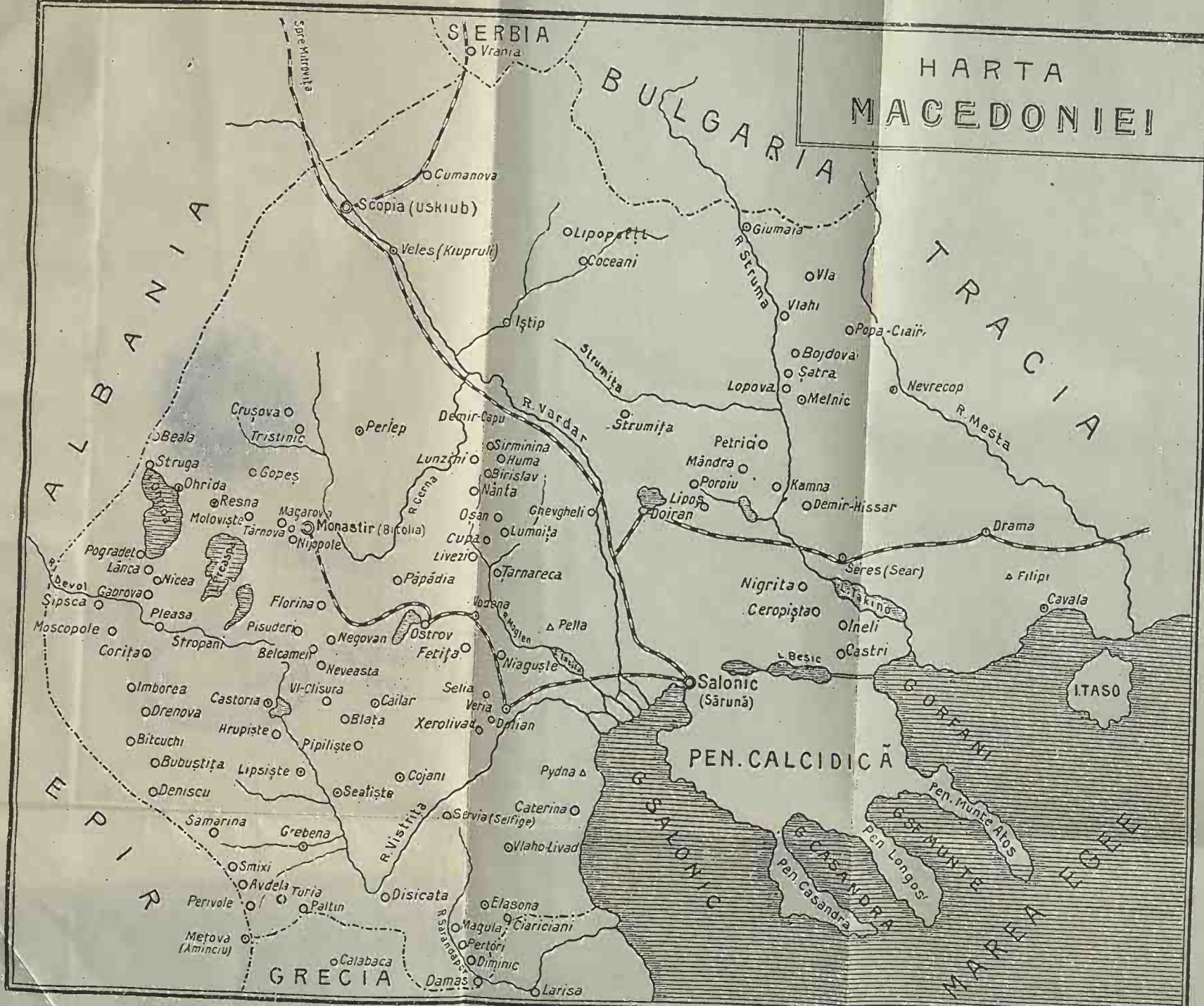
Aceste caravane sunt prea puține la număr și nu prezintă vreo însemnătate din punctul de vedere al traficului.

TABLA DE MATERII

	<u>Pag.</u>
Prefață	5
Neamul Aromânesc. Importanța lui	7
Origina și nașterea Aromânilor	11
Aromânii din Pind	13
Principatele Aromânești din Pind	18
Privilegiile Aromânilor din Pind	20
Căpitănatcele și Armatolii	21
Privilegiile Aromânilor sub Turci	30
Suprimarea privilegiilor Aromânești	36
Caracterele Aromânilor	39
Grupurile Aromânilor	41
Deșteptarea conștiinței naționale la Aromâni	53
Activitatea de deșteptare a Aromânilor	57
Persecuțiunile grecilor contra Aromânilor	62
Cultura Aromânilor	67
Industria la Aromâni	70
Comerciu la Aromâni	74
Păstoritul	76
Cărvănăritul	76
O hartă a Macedoniei cu toate orașele și satele locuite de Aromâni.	

Harta Macedoniei cu toate oraşele și satele locuite de Aromâni.

VERIFICAT
2007

VERIFICAT
2017

BIBLIOTECA
CENTRALĂ UNIVERSITĂȚII
BUCUREȘTI